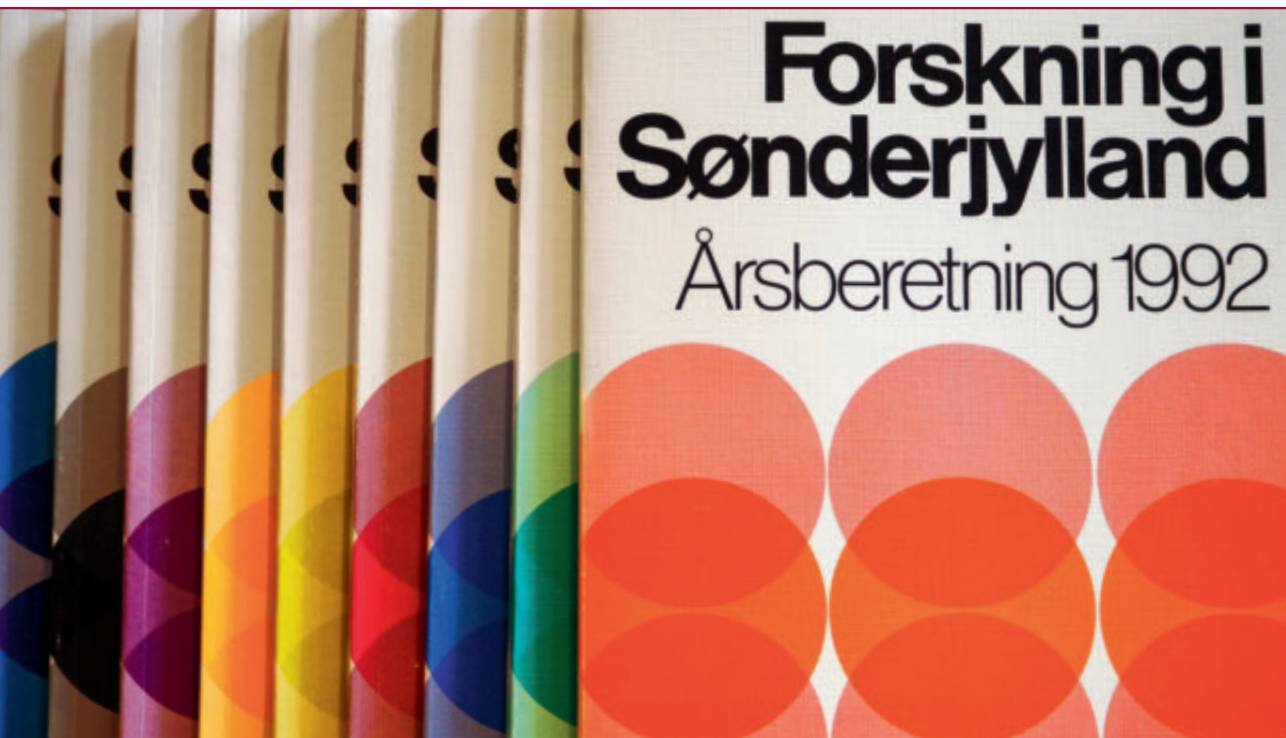

PLUK

fra forskningen i Sønderjylland

December 2016

PLUK fra forskningen i Sønderjylland

Tidsskriftet præsenterer i kort form resultater fra den forskning, der foregår i Sønderjylland eller handler om Sønderjylland samt nye forskningsprojekter. Denne udgave udgives af Center for Grænseregionsforskning ved Institut for Statskundskab Syddansk Universitet.

Center for Grænseregionsforskning udsprang i 2016 af Institut for Grænseregionsforskning med rødder i den enestående historie, som findes i den dansk-tyske grænseregion. I dag ligger centret på Alsion i Sønderborg og hører under Institut for Statskundskab, ved Det Samfundsvidenskabelige Fakultet, Syddansk Universitet.

Indhold

Indledning	3
Susanne Bygvrå	
Publikationer i stakkevis – et resultat af vision eller dag-til-dag overlevelse?	5
Nils Karl Sørensen	
Gyngerne og karrusellen: Sønderjyllands økonomi i næsten 5 årtier	11
René Ejbye Pedersen	
Synet på regional udvikling i Als og Sundeved 1957-2010	15
Andreas P. Cornett	
Er frem og tilbage lige langt?	19
Om den regionale balance i Danmark og Sønderjylland	
Martin Klatt	
Den dansk-tyske grænse igennem 40 år	24
Svend Hollensen	
Virksomheders internationalisering	29

For- og bagsidebillede: Årsskrifter gennem 40 år Illustration: Susanne Bygvrå

PLUK kan frit citeres med angivelse af kilde.

PLUK kan bestilles hos korrespondent Charlotte Lund Hansen på clh@sam.sdu.dk eller telefon 65 50 11 86

PLUK ligger i en digital udgave, som findes via www.sdu.dk/cbrs

Redaktionsudvalg: Steen Bo Frandsen, Hans Martens og Tobias Haimin Wung-Sung.

Redaktionssekretær: Charlotte Lund Hansen.

Redaktør: Hans Martens.

Ansvarshavende redaktør: Steen Bo Frandsen.

Layout og tryk: Narayana Press.

ISSN: 1904-724X

Center for Grænseregionsforskning ved Institut for Statskundskab

Syddansk Universitet, Alsion 2, DK-6400 Sønderborg

Telefon +45 6550 1000. Fax: +45 6550 1779

<http://www.sdu.dk/cbrs>

Indledning

Få måneder inden Institut for Grænseregionsforskning kunne fejre sin 40 års fødselsdag besluttede Syddansk Universitet at nedlægge IFG som en selvstændig enhed og overføre medarbejderne til andre institutter. Forskning og undervisning er fortsat tilstede på Alsion i Sønderborg, og den lange tradition for grænseregionsforskning fortsætter i regi af Center for Grænseregionsforskning ved Institut for Statskundskab. Selv om arbejdet går videre og kontinuiteten er sikret fremover, står vi også over for nye opgaver, der skal udføres af færre medarbejdere.

Dette er derfor det sidste nummer af PLUK. Vi har besluttet at gøre det gamle institut med dets forskning i og om grænseregionen til det gennemgående tema. Alle artikler er skrevet af medarbejdere ved det tidligere IFG, og de gør på hver deres måde status over en region og forskning i forandring.

Susanne Bygvrå, som netop har fejret sit 40-års jubilæum, ser nærmere på IFG's historie og instituttets forskellige udgivelser. Susanne fortæller blandt andet om, hvordan IFG's forskning samt dens målgrupper har ændret sig. Dernæst tager **Nils Karl Sørensen** over i en artikel, som handler om den økonomiske udvikling i Sønderjylland gennem næsten 50 år. **René Ejbye Pedersen** undersøger den samme periode i Sønderjylland i et erhvervshistorisk perspektiv, hvorefter **Andreas Cornett** breder sit fokus ud, og diskuterer den regionale

balance i Danmark og Sønderjylland. **Martin Klatt** giver i sin artikel et indblik i det regionale samarbejde på tværs af grænsen, som både har været rammen omkring IFG's virke samt et forskningsfelt for nogle af IFG's ansatte. I den sidste artikel præsenterer **Svend Hollensen** nogle af sine forskningsresultater om små og mellemstore virksomheders muligheder og udfordringer i forbindelse med internationalisering. Svend påpeger forskellige faktorer, som virksomheder bør være opmærksomme på, og viser at internationalisering er noget, som virksomheder må forholde sig til, hvad enten man selv ønsker at internationalisere sin egen virksomhed eller ej.

Internationalisering præger også grænseregionsforskningen i Sønderjylland. Det nye **Center for Grænseregionsforskning (CBRS)**, der blev etableret i forsommeren, har et internationalt udsyn samtidig med, at det er forankret i det lokale. Det vil også fremover beskæftige sig med grænseregionen og sætte dens historie og udvikling i relation til grænser og regioner i det øvrige Europa.

Også de kolleger fra det gamle IFG, som ikke blev en del af det nye center, er stadig del af det internationale **Campus Sønderborg**. Her er fællessproget engelsk, og sammen driver vi fortsat den eneste engelsksprogede bacheloruddannelse i Europastudier i Danmark, European Studies. Uddannelsen udmærker sig ved at være en ægte europæisk oplevelse for de studerende, der repræsenterer mange forskellige

europæiske identiteter, og som i Sønderborg får mulighed for at opleve en grænseregion på nært hold.

Selvom PLUK siger farvel, lever forskningen i Sønderjylland videre. Desuden vil samarbejdet med lokale institutioner, fx Historisk Samfund for Sønderjylland, Interreg, Danfoss og mindretallenes organisationer fortsætte. For

fremtiden vil vi være at finde på de forskellige nye institutter og centres hjemmesider, hvor der er opdateret information om igangværende forskning og kommende aktiviteter tilgængelig.

Redaktionen takker for det trofaste læseskab gennem årene og håber, at interessen for vores arbejde fortsætter – i andre medier eller ved vores arrangementer i Sønderborg.

Steen Bo Frandsen er professor ved Institut for Statskundskab og leder af Center for Grænseregionsforskning. Han er historiker med forskning i bl.a. det dansk-tyske naboskab, den regionale balance i Danmark og europæisk regionalhistorie. Han har været tilknyttet grænseregi-

onsforskningen i Sønderborg siden 2010. Steen Bos e-mail er: sbf@sam.sdu.dk

Hans Martens er lektor ved Institut for Entrepreneurskab og Relationsledelse. Han underviser blandt i globale værdikæder og dynamiske relationer, cirkulær økonomi, regional udvikling og økonomisk geografi. Hans' email er martens@sam.sdu.dk

Tobias Haimin Wung-Sung er videnskabelig assistent ved Institut for Statskundskab og Center for Grænseregionsforskning. Hans forskning omhandler især den dansk-tyske grænseregion i transnationalt perspektiv. I september 2016 afleverede han sin ph.d.-afhandling: Beyond the

Border: A History of Minority Youth Identities in the Danish-German Border Region, c. 1955-1971.

Tobias' email er tobias@sam.sdu.dk

Publikationer i stakkevis – et resultat af vision eller dag-til-dag overlevelse?

Susanne Bygvrå

For en forsker ses det at få udgivet en bog eller artikel ofte som et mål i sig selv. Typisk er det dog rettere at opfatte som et middel til at forbedre eller sikre en placering i det videnskabelige hierarki med deraf følgende mulighed for forskningsmidler og ansættelse. Også en institutions udgivelser kan ses som et middel til at opnå et mål. De konkrete målsætninger afspejles i institutionens publikationsliste, idet den viser, hvilke temaer og målgrupper der har været i fokus. Med afsæt i IFG's publikationsliste giver denne artikel én version af instituttets historie.

En taktisk start

Ifølge *Vedtægter for den selvejende institution "Institut for grænseregionsforskning"* var instituttets (IFG) opgave "at drive videnskabelig forskning og formidle informationer om alle sider af den problematik, der naturligt findes i grænseområder, specielt i Europa". Ved at bidrage med viden til det omgivende samfund skulle instituttet vise sin eksistensberettigelse og dermed tiltrække økonomiske midler og kvalificerede medarbejdere.

Først gjaldt det om at udbrede kendskabet til instituttet, som blev oprettet i 1976. De fire videnskabelige medarbejdere var nyuddannede, og der blev lagt vægt på, at de skulle arbejde med længerevarende projekter og derved gennemgå en form for forskeruddannelse eller mesterlære. Dermed var det naturligt, at instituttets første publikation blev en af direktør Troels Finks artikler genoptrykt sammen med en præsentation af instituttet. Også hans trebindsværk *Da Sønderjylland blev delt 1918-20*, der kom inden for de første år, var et produkt af længerevarende arbejde.

I løbet af de første år kom der også fire publikationer inden for instituttets oprindelige forskningsfelter: regionaludvikling og græn-

seoverskridende samarbejde. Den ene bog var resultat af en konference afholdt af IFG, og titlen *Regionplanlægning, egnsudvikling og miljøbeskyttelse – med eksempler fra Sønderjylland og med udblik over grænsen* lagde detaljeringsgraden for fremtidige titler.

Som supplement til de på forhånd fastlagte temaer var instituttet interesseret i at vise sin relevans ved at inddrage aktuelle, grænse-regionale problemstillinger. Et emne, der blev taget op grundet stor mediebevågenhed, var grænsehandel. Hovedresultaterne af instituttets første undersøgelse heraf blev i 1977 formidlet i en kort rapport på dansk og tysk, mens en mere omfattende redegørelse kom året efter i Gammelgaard m.fl.: *Grænsehandel over den dansk-tyske landegrænse – regionale virkninger af delvis EF-harmonisering*. Et andet nyt tema kom ind via et universitetsspeciale om de sproglige forhold i Sønderjylland.

De første år var instituttets finansiering sikret gennem faste tilskud fra Sønderjyllands Amt og Undervisningsministeriet. Selvom der ikke var akut behov for at skaffe eksterne midler, ønskede man at være til rådighed med undersøgelser af relevans for grænseområdet. Det resulterede i eksternt finansierede projekter om

grænsependleres rettigheder og om Hærvejen mellem Kongeåen og Danevirke.

Ud over de nævnte publikationer var der hvert år to artikler i instituttets årsberetning. Men, hvem skrev man til? Ifølge Troels Fink var målgruppen "det begavede amtsrådsmedlem", hvorfor alt skulle være formuleret på et forståeligt dansk. Det blev således anset for essentielt gennem publikationerne at bevise, at IFG bidrog med relevant viden og burde have en plads også i fremtiden.

Fuld fart frem

Da den sønderjyske historiker Troels Fink i 1979 gik på pension, blev roret overdraget til den københavnske økonom Nils Groes. Kort efter tiltrædelsen markerede han sig inden for et af instituttets forskningsfelter med debatoplægget *Fup og fakta om grænsehandel*. Derudover var hans hovedinteresse Sønderjylland som et dansk udkantsområde – med de udfordringer, der var i kølvandet af en økonomisk krise. Han ønskede at satse på forskning inden for uddannelse og arbejdsmarked og i konsekvens heraf at udvide medarbejderstaben betragteligt, især med økonomer.

De kommende år udgav instituttet mere end 50 publikationer inden for det nye område. Et delprojekt var udarbejdelsen af Sønderjyllands Økonomiske Regionalmodel (SØREN), som Nils Groes redegjorde for i *En regionalmodel for Sønderjylland* (1982). Det er iøjnefaldende, at der her ofte var tale om flere forfattere, ofte omfattende direktøren. En betragtelig del af arbejdet blev udført af nytilkomne medarbejdere. Karen Restads bog *Erhvervenes uddannelsesprofil* (1983) er ét blandt mange eksempler. Derudover drejede også arvede medarbejdere deres forskning i den nye retning. Det gælder fx Andreas P. Cornett med *Estimering af regionale bruttofaktorindkomster for den offentlige sektor i Sønderjylland* (1982). Flere af disse publikationer var ikke egnet som hyggelæsning for "det begavede amtsrådsmedlem". Målgruppen var

snarere økonomer beskæftiget med anvendt forskning samt beslutningstagere. I konsekvens heraf blev der oprettet to nye serier: Arbejdspapirer og Modelpapirer. Disse publikationer var nummererede, men udkom ikke altid i nummerorden – hvilket var en konsekvens af, at det gik stærkt. Den øgede aktivitet var kun mulig, fordi det lykkedes at få eksterne samarbejdspartnere og midler, hvilket også afspejles i eksterne medforfattere og -udgivere.

Ifølge instituttets vedtægter kunne forskningen dække samfundsvidenskabelige og humanistiske problemstillinger, og i denne periode muliggjorde eksterne midler, at en række projekter af mere humanistisk tilsnit blev igangsat. Således blev folkesang og byggestil i Sønderjylland nogle år en del af instituttets forskningsportefølje. Derudover udarbejdede Carsten Y. Hansen evalueringsrapporten *TV-SYD. Det syd- og sønderjyske regional-TV-forsøg* (1985). Andre nye forskningsfelter var grænse-regionens sprog og de nationale mindretal; to områder, der skulle komme til at præge IFG's virke mange år frem. Karen Margrethe Pedersens *Mødet mellem sprogene i den dansk-tyske grænseregion. En, to- og flersprogede børn i Sønderjylland* (1986) er blot én af mange afrapporteringer herfra.

Kun få af de ovennævnte projekter havde direkte relation til grænsen. Blev dette aspekt helt glemt? Nej! Dels udgav instituttet to historiske kildesamlinger sammenstillet af eksterne forfattere, og dels var der stadig arvede medarbejdere og temaer fra Troels Finks tid. Således vidner publikationslisten om, at projekter om egnsudvikling, kommunalt selvstyre og hærvejen blev fortsat, ligesom der skete opfølgning på grænsependling og grænsehandel. Sidstnævnte bl.a. i herværende forfatters *Grænsehandel – en indkøbsform og dens konsekvenser* (1982).

Det rækker dog ikke ved, at fokus var flyttet fra det grænseregionale til det regionale perspektiv. Figur 1 giver et groft billede af denne udvikling. Danske forskere og beslutningsta-

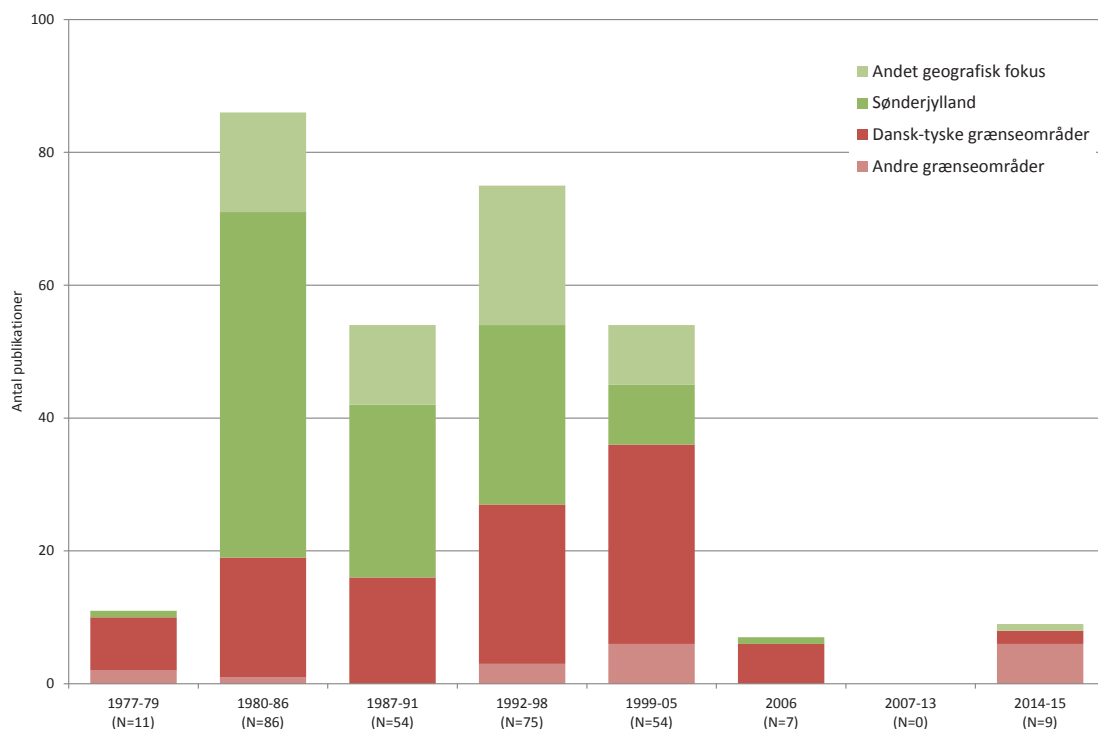
gere blev anset for de væsentligste målgrupper, fordi de kunne bidrage til finansiering af instituttets aktiviteter. For ikke helt at tabe den sønderjyske offentlighed startede instituttet i 1981 det populærvidenskabelige tidsskrift PLUK med kortfattede smagsprøver på forskningen fra Sønderjylland. Internt blev målgruppen defineret som "Maren i kæret", der kunne støde på PLUK i fx tandlægens venteværelse.

Sejlene rebes

Nils Groes vendte tilbage til København og blev i 1987 afløst af historiker Johan Peter Noack. I sin fire-årige direktørtid skrev han to tobindsværker, hvoraf *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945* (1989) indbragte ham den filosofiske doktorgrad. Direktørinteressen for nationale mindretal blev opretholdt, da historiker Henrik Becker-Christensen i 1991

overtog roret. Han havde været medarbejder på IFG siden 1976 og havde i 1990 forsvaret sin doktordisputats tobindsværket *Det tyske mindretal i Nordslesvig 1920-32*. Begge direktører stod med den udfordring, at instituttet fra midten af 1980-erne ikke længere var sikret faste bevillinger, så tilskuddene fra amt og stat blev vedtaget år for år. Tilskuddene fra staten var blevet nedsat, mens amtet fortsat støttede det regionale forskningsinstitut. Det betød øget afhængighed af amtet og eksterne kilder. En konsekvens ses på listen over videnskabeligt personale. I 1985 viste den mere end 20 navne, mens den de kommende år lå på 10-13.

Publikationslisten vidner dog om, at hovedparten af de hidtidige projekter fortsatte under de nye direktører. Således fortsatte forskning i grænsehandel, detailhandel, sprog og byggestil – ofte med økonomisk støtte udefra. At

Figur 1

uddannelses- og arbejdsmarkedsforskning fortsatte med historikere i direktørstolen skyldtes ikke mindst, at cand. polit. Christian L. Hansen blev udnævnt til samfundsvidenskabelig forskningsleder. Men den regionaløkonomiske model SØREN overlevede ikke. Som konsekvens heraf blev serien Modelpapirer fra 1988 omdøbt til Notater – endog med tilbagevirkende kraft. Efterfølgende blev serien Arbejdspapirer overflødig.

For at skaffe midler blev nye temaer taget op, herunder også en del uden relation til grænsen. Det gjaldt for eksempel sociale forhold i Sønderjylland og kulturøkonomi. En ny genre, som instituttet kastede sig over, var evalueringer af projekter inden for social- og regionalpolitik. Et eksempel er Gert Jørgensens *Erhvervsministeriets forsøg med erhvervsknudepunkter. Midtvejsevaluering udarbejdet for Erhvervsfremme Styrelsen* (1998). Derudover blev der lavet bestillingsarbejder for Sønderjyllands Amt, hvilket Christian L. Hansens *Status for erhverv og arbejdsmarked Sønderjylland 1980 til 1987* (1988) er ét eksempel på og Nils Karl Sørensens *Sønderjyllands økonomi. Økonomisk vækst – erfaringer og perspektiver* (1995) et andet. Også andre rekvirerede forskning, hvilket bl.a. resulterede i Carsten Porskrog Rasmussens bog *De danske eksportvognmænds historie* (1988) og *Grænsen i 75 år* af Henrik Becker-Christensen m.fl. (1995). Behovet for eksterne midler fik også medarbejdere til at bruge deres faglige værktøjskasse på projekter langt fra deres normale forskningsområde, som da herværende forfatter skrev *Indsatsen overfor alkoholproblemer i Sønderjylland* (1996).

Selvom publikationslisten vidner om mange lighedspunkter mellem de to direktører, var der dog også forskelle. I Henrik Becker-Christensens periode blev muligheden for at søge penge til grænseoverskridende forskningsprojekter gennem EU's Interreg programmer udnyttet. Det betød at emnet grænseoverskridende samarbejde blev genoptaget efter mere end

10 års dvale. Også hans første årsberetning bød på nyheder. Forskningsartikler, der hidtil havde været en fast bestanddel, blev udeladt i erkendelse af en beskeden gennemslagskraft. Derimod kom der en liste over medarbejdernes publiceringer andre steder. Disse, der tidligere kun sporadisk var nævnt under andre punkter, blev efterhånden anset for vigtige, da de ofte var rettet mod den videnskabelige verden.

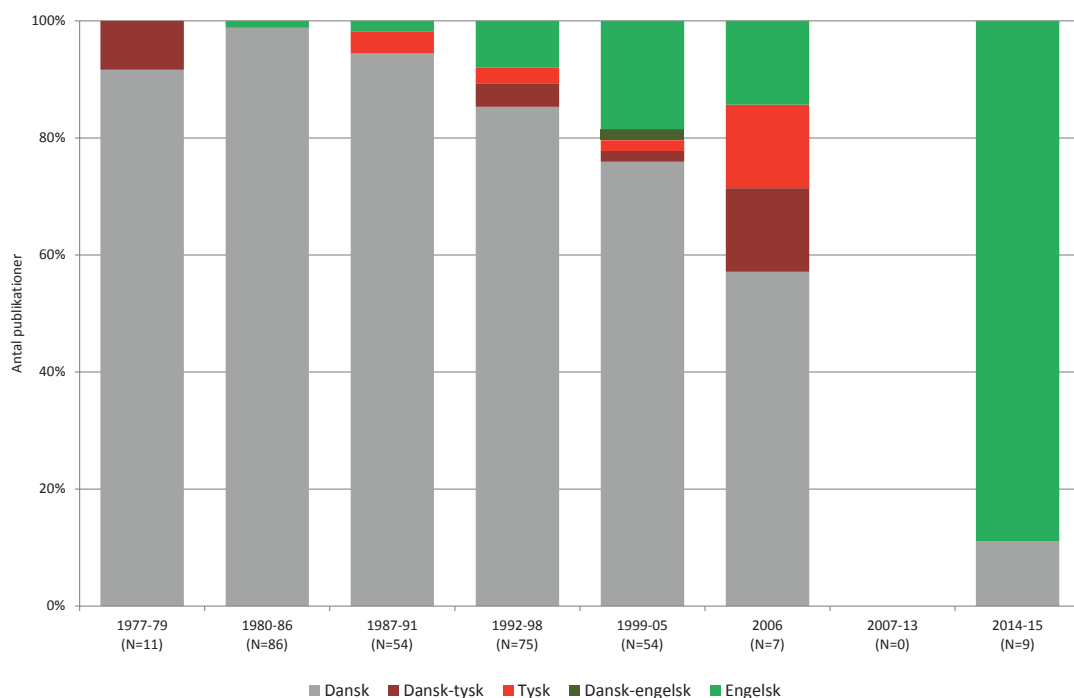
Overordnet set var målgruppen for instituttets publikationer aktuelle og potentielle rekvirenter, det være sig offentlige myndigheder, organisationer eller private virksomheder. Fokus var stadig på sønderjyske problemstillinger, og hovedparten af publikationerne var på dansk. Der spores dog en tendens til flere engelsksprogede publikationer (figur 2).

Kursen justeres

Behovet for at tiltrække økonomiske midler var stadig aktuelt, da Henrik-Becker Christensen i 1999 blev afløst af historiker Jørgen Kühl. Han kom med et ønske om, at der skulle lægges mere vægt på grænseregioner og på kontakt til den akademiske verden. Hovedparten af de projekter, der havde haft fokus på Sønderjylland eller Danmark generelt, blev lagt ned i løbet af denne periode (figur 1). Sideløbende hermed var der fra 2000 ikke længere en samfundsvidenskabelig forskningsleder, og medarbejderstaben blev reduceret markant, især hvad angik økonomer.

Det nye sigte illustreres bl.a. af, at Jørgen Kühl skrev en række bøger og bidrag til bøger om mindretalsforhold. Én af disse, *The Federal Union of European Nationalities. An Outline History 1949-1999* (2000), blev brugt til at lancere en ny IFG skriftserie 'Border Region Studies'.

Den næste i rækken var *Borders Matter: Transfrontier Regions in Contemporary Europe* (2001), der var redigeret af Gregg Bucken-Knapp & Michael Schack. Samtidig blev eksisterende projekter relateret til grænseregionen i vid udstrækning fortsat. Ét eksempel var Karen

Figur 2

Margrethe Pedersens *Dansk sprog i Sydslesvig, bind I og II* (2000), et andet Carsten Yndigegns *Unge og regional identitet – Forventninger og indstilling til livsbetingelser og livsmuligheder i den dansk-tyske grænseregion* (2003). Ligeledes blev der mellem 1999 og 2004 med ekstern finansiering gennemført og afrapporteret bl.a. fire grænsehandelsundersøgelser og en analyse af Øresundsforbindelsens betydning for indkøbsadfærden.

De fleste udgivelser var stadig på dansk, men en stigende andel var nu på engelsk (figur 2), hvilket kan ses som et tegn på, at det nu ikke kun var medarbejdernes publiceringer i udenlandske tidsskrifter, der var rettet mod den akademiske verden, det var instituttets i stigende grad også. I overensstemmelse hermed introduceredes i 2001 en elektronisk Working Papers serie.

Turbulens

I 2002 betød landspolitiske tiltag, at IFG skulle være en del af Syddansk Universitet (SDU), hvilket blev en realitet fra 2004. Selvom medarbejdere nu også skulle undervise, betød det i første omgang ikke meget for forskning og udgivelser. Nogle af de 15 publikationer, der udkom 2004-2006, lå i forlængelse af instituttets løbende arbejde, som fx Torben Dall Schmidts *Hvem er grænsependleren ved den dansk-tyske grænse? Grænsependling fra Tyskland til Sønderjylland 1998-2003* (2006). Andre, som fx Martin Klatts *Fra modspil til medspil? – Grænseoverskridende samarbejde i Sønderjylland/Schleswig 1945-2005* (2006) betød gensyn med et af instituttets oprindelige forskningsområder – det grænseoverskridende samarbejde.

Større var ændringerne, da instituttet i 2007 blev slået sammen med SDU's samfundsvidenskabelige afdeling i Sønderborg. Det betød, at IFG's skriftserier blev nedlagt, og kun PLUK overlevede. I 2014 blev der dog oprettet en ny internetbaseret serie 'Border Region Studies Working Paper Series', primært forfattet på engelsk. Målgruppen er nu næsten udelukkende andre akademikere. Den nye status som universitetsinstitut betød forskningsfrihed for medarbejderne, hvormed direktørposten fik mindre indflydelse på medarbejdernes publiceringer.

En ny begyndelse

Med udgangen af 2015 blev IFG nedlagt, men samtidig oprettedes Center for Grænseregionsforskning med nogle af de hidtidige medarbejdere. Det betyder, at der fortsat skal forskes i grænseregionale problemstillinger. Visse temaer, som fx regionaludvikling, har dog været varetaget af medarbejdere, der nu er tilknyttet et andet SDU institut. Andre temaer, der har været en del af porteføljen fra de tidlige år, var bundet op på enkeltmedarbejdere, der helt har forladt eller forlader SDU; det gælder fx grænseregionens sproglige forhold og grænsehandel.

Også det nye center vil være afhængigt af, at medarbejderne publicerer videnskabeligt arbejde, og især artikler i internationale tidsskrifter vægtes højt. At hensynet til "det begavede amtsrådsmedlem" nedprioriteres kan måske aflæses af, at dette nummer af PLUK er det sidste. Man vil dog fortsat være interesseret i eksternt finansierede projekter og et blik på de seneste års publikationer indikerer, at man "vil møde, hver gang der bliver kaldt".

Artiklen bygger på samtlige årgange af Institut for Grænseregionsforskning's årsberetninger.

Susanne Bygvrå er lektor

ved Center for Grænseregionsforskning, Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet i Sønderborg. Hendes forskning har siden 1976 omfattet forskelligartede problemstillinger omkring grænseregionen.

Hovedvægten har dog ligget på forbrugernes indkøbsmønstre, og hun har bl.a. gennemført en række grænsehandelsundersøgelser. Susannes email er sbv@sam.sdu.dk

Gyngerne og karrusellen: Sønderjyllands økonomi i næsten 5 årtier

Nils Karl Sørensen

Artiklen ser på udviklingen i Sønderjylland fra 1970 og frem til nu. Der fokuseres på folketallet, ledigheden, erhvervsstrukturen samt den disponible indkomst. Der foretages sammenligninger med gennemsnittet for hele Danmark. Folketallet i Sønderjylland forventes at falde frem til år 2030, mens ledigheden har været som i resten af Danmark. Sønderjylland lider under en erhvervsstruktur, der giver lave indkomster.

Indledning

I sit virke har Institut for grænseregionsforskning leveret mange undersøgelser af indkomst- og erhvervsudviklingen i Sønderjyllands amt. Mange af analyserne tog udgangspunkt i den regionale nationalregnskabsmodel for Sønderjylland SØREN. Det var en efterspørgselsmodel for amtet, som i en periode især i 1980'erne blev anvendt til analyser og prognoser for økonomiens udvikling og betydning for regionen.

Senere rykkede udviklingsmiljøet for modellen til Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (AKF) i Hovedstaden. Modellen omfattede nu alle amter og skiftede navn til EMIL. Senere kom modellen til at omfatte alle kommuner og hed så LINE.

Sønderjyllands Amt blev til i 1970 ved sammenlægningen af de gamle Aabenraa, Haderslev, Sønderborg og Tønder amter og bestod af 23 kommuner. Ved kommunalreformen i 2007 forsvandt amterne, og der blev færre kommuner. I Sønderjylland blev der dannet fire kommuner med navne identiske med de fire tidligere amter og med store arealmæssige sammenfald.

Hvordan gik det så?

Sønderjylland halter bagefter – stod der på forsiden af Jyske Vestkysten den 14. september 1994. Det fremgik af undersøgelsen *Sønder-*

jyllands Økonomi, hvor et resumé var blevet offentliggjort i PLUK. Forklaringen var, at Sønderjyllands erhvervsstruktur blev hårdere ramt af konjunkturtilbageslaget – kartoffelkurven – i slutningen af 1980'erne end andre steder i landet. Sønderjyllands økonomi var især baseret på industrieksport, og den økonomiske afmatning betød, at Sønderjylland havde vanskeligere ved at rejse sig igen.

I nærværende artikel vil blikket især blive rettet mod perioden siden midten af 1990'erne for at undersøge, om Sønderjylland fik satset rigtigt. Der vil blive set på folketallet, ledigheden, erhvervsstrukturen samt på indkomsten. Hvor det er muligt vil hele perioden siden kommunalreformen af 1970 blive inddraget i analysen.

Folketallet

I 1970 boede der 237.000 i Sønderjyllands Amt, mens folketallet i de fire sønderjyske kommuner per 1. januar 2016 udgjorde næsten 228.000. Folketallet har således været relativt konstant, idet området er mindre, da en stor af Christiansfeld kommune nu er slået sammen med Kolding kommune. For Danmark som helhed er folketallet i den undersøgte periode øget fra 4,9 millioner til 5,7 millioner. Sønderjyllands andel af Danmarks folketal er således reduceret fra 4,8 procent i 1970 til 4 procent

i 2016. Folketallet i Sønderjylland har således været konstant.

Danmarks Statistik udarbejder en prognose for folketallet i Danmark. I 2030 forventes der at være godt 6,1 millioner indbyggere i Danmark. For kommunerne i Sønderjylland forventes der i 2030 at være næsten 224.000 indbyggere. Det vil sige, at folketallet i Sønderjylland vil fortsætte med at falde, og i 2030 udgøre lidt under 3,7 procent af folketallet i Danmark.

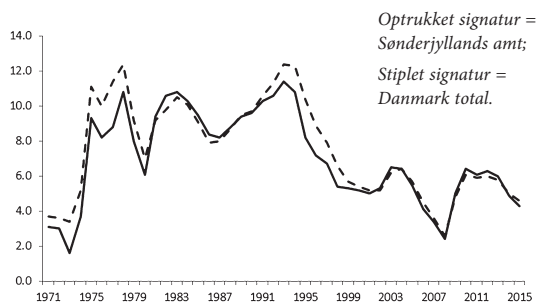
Opgjort på kommuneniveau forventes folketallet især at falde i Sønderborg kommune, hvor der vil forsvinde næsten 3.000 borgere, således at folketallet i 2030 vil være på ca. 71.800. I Aabenraa vil folketallet holde sig konstant på godt 58.000 borgere, mens folketallet i Tønder kommune forventes at falde med 1.500 til 36.400 indbyggere i 2030. Endelig forventes indbyggertallet i Haderslev kommune at stige med 1.000 indbyggere til godt 57.000.

Ledighed og erhvervsstruktur

De regionale modeller fordelt på amter er for tid. Derfor findes der ikke længere detaljeret statistik for det hyppigste anvendte national-økonomiske mål for indkomsten nemlig brutofaktorindkomsten. Det nærmeste man kan komme, er materiale for "landsdel Sydjylland", der omfatter de tidligere Sønderjylland, Ribe og Vejle amter.

En anden indikator for den økonomiske aktivitet er procenten af registrerede fuldtidsledige. Her er det muligt at opstille statistik for hele den analyserede periode for Sønderjylland. Figur 1 viser procenten af ledige for perioden fra 1971 til 2015. Er der ikke fuld udnyttelse af arbejdsstyrken i samfundet, vil der være ikke-udnyttet kapacitet og dermed ledighed. I figuren er Sønderjyllands Amt vist med optrukket signatur, mens Danmark i alt er vist med stiplet signatur.

Overordnet har forløbet i Sønderjylland været som på landsplan, men i perioden fra

Figur 1: Fuldtidsledige i procent af arbejdsstyrken Sønderjyllands amt og Danmark i alt. 1971 til 2015.

Note: Fra 1971 til 1978 registrerede fuldtidsledige. Siden 1979 opgjort ved bopælen. Fra 2007 omfatter opgørelsen Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder kommuner.

Kilde: Statistisk Tiårsoversigt, forskellige årgange samt Statistikbanken, Danmarks Statistik.

1971 til 1981 var ledigheden i Sønderjylland lavere. Dette billede vendte sig i 1980'erne, hvor ledigheden var højere. Specielt i 1990'erne var ledigheden i Sønderjylland lav, mens den siden 2001 har fulgt niveauet på landsplan.

Figuren viser således, at Sønderjylland blev hårdere ramt end Danmark som helhed i perioden 1986 til 1988, som det blev beskrevet i en PLUK artikel i 1994. Det tog også ganske lang tid at komme ud af krisen i 1980'erne. Det skyldtes lavkonjunkturen frem til 1994. Perioden efter 1994 var i Danmark karakteriseret af økonomisk vækst, men denne var anderledes end i de foregående årtier og især skabt i serviceerhvervene.

Går man frem til 2015, lå ledigheden på landsplan på 4,6 procent. Ledigheden i de fire kommuner varierede mellem 4 procent i Tønder og 4,7 procent i Aabenraa. Det var ikke så lavt som i 2008, hvor niveauet var på 2,5 procent, men stadig på et meget lavt niveau. Man skal helt tilbage til før den første oliekrise i 1973 for at finde en lavere ledighedsprocent.

Erhvervsstrukturen i Sønderjylland er undersøgt i tabel 1, der viser de beskæftigede fordelt efter en række hovedbrancher. Af statistiske hensyn er der alene set på perioden fra 1984 og frem. Længst til højre i tabellen findes

en procentuel sammenligning med erhvervsstrukturen for hele Danmark i 2014.

Set over perioden er beskæftigelsen i Sønderjylland faldende. Da folketallet er stagnende, så må antallet af sønderjyder udenfor arbejdsstyrken have været stigende. Den eneste branche med øget beskæftigelse er "Finansiering og forretningsservice". Her finder man mange små virksomheder, iværksættere m.fl. Især faldet i beskæftigelsen indenfor landbruget er betydeligt og et resultat af strukturudviklingen mod færre og større landbrugsbedrifter. Også inden for de traditionelle industrierhverv og transportsektoren er beskæftigelsen vigende; sandsynligvis som følge af udflytning samt følgerne af finanskrisen.

Sammenlignet med Danmark som helhed fylder landbrug og industri stadig meget i Sønderjylland. Disse erhverv har betydning for eksporten, og er derfor udsat for international konkurrence med pressede indkomster til følge.

Indkomsten

Det er vanskeligt at lave en sammenhængende talserie for indkomsten. Fra 1970 til 1991 ligger bruttofaktorindkomsten til grund, mens den disponible indkomst er grundlaget for den resterende periode.

I 1970'erne var den økonomiske vækst i Sønderjylland højere end for Danmark som helhed. Det kan tillægges væksten i virksomhedernes eksport, der var på over 6 procent årligt. Væksten i bruttofaktorindkomsten i Sønderjylland lå på 3 procent, mens den for Danmark lå på 2,4 procent.

I 1992 var den disponible indkomst i Sønderjylland på 95.200 DKK per person, mens den i Danmark som helhed var på 97.600 DKK. Der var således en forskel på 2.400 DKK svarende til 2,4 procent. I 2014 var de tilsvarende indkomster 192.300 DKK i Sønderjylland og 214.000 DKK i Danmark som helhed. Vækstraten i Sønderjylland var i perioden på godt 3 procent, mens den i Danmark som helhed var på 3,6 procent. Forskellen i den disponible indkomst per person udgjorde i 2014 næsten 22.000 DKK eller godt 10 procent. Det svarer til godt 1.800 DKK per måned. Også i forhold til de kommuner, der udgør "Landsdel Sydjylland", ligger kommunerne i Sønderjylland svagt. De 4 kommuner i Sønderjylland er sammen med Vejen de kommuner i landsdelen med de laveste disponible indkomster per person.

Selvom ledigheden i Sønderjylland specielt i 1990'erne har været mindre end på landsplan,

Tabel 1: Beskæftigede fordelt efter brancher i Sønderjyllands amt og Danmark

	1984	1994	2004	2014	Ændring 1984 til 2014	2014 SØ %	2014 DK %
Landbrug og råstoffer	15.174	10.123	7.500	5.636	-9.538	5,7	2,8
Fremstilling	27.538	27.644	26.400	17.231	-10.307	17,3	11,5
Bygge og anlæg	8.186	6.027	7.300	5.245	-2.941	5,3	5,7
Handel og turisme	18.853	20.486	22.300	18.630	-223	18,7	19,3
Transport	8.133	8.582	7.700	5.894	-2.239	5,9	8,6
Finansiering & forretningsservice	6.519	8.954	10.900	11.900	5.381	11,9	15,4
Offentlige ydelser og personlige tj.	37.710	36.649	39.300	34.929	-2.781	35,1	36,5
Uoplyst	693	1.258	600	167	-526	0,2	0,2
I alt	122.806	119.723	122.000	99.632	-23.174	100.0	100.0

Note: For 2014 omfatter opgørelsen Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder kommuner. SØ = Sønderjylland, DK = Danmark.

Kilde: Statistisk Årbog, forskellige årgange samt statistikbanken, Danmarks Statistik.

så er indkomstniveauet og dermed efterspørgslen alligevel lav. Dette forhold skyldes erhvervsstrukturen, hvor fremstillingserhverv vejer tungt. Arbejdsmarkedet for personer med videregående uddannelser er desuden svagt. Kommunalreformen flyttede således mange arbejdspladser fra lokale kommunale forvaltninger til mere centrale enheder, der ikke nødvendigvis var placeret i Sønderjylland. Eksempelvis flyttede dele af amtets administration fra Aabenraa til Vejle ved dannelsen af Region Syddanmark.

Afslutning og perspektivering

Perioden siden årtusindskiftet har forandret Sønderjyllands økonomi og struktur på måder, som Institut for Grænseregionsforskning ikke kunne have forudset i scenarierne, da bogen "Sønderjylland på vej mod det 21. århundrede" blev udgivet i slutningen af 1990'erne. Det er der flere årsager til.

Administrativt er Sønderjyllands Amt nedlagt og erstattet af fire kommuner. De er nu en del af fællesskabet Region Syddanmark, der strækker sig fra Møgeltønder i vest, Kerteminde i øst og Vejle i nord. Centraliseringen har betydet færre sygehuse, skoler, biblioteker med mere. Yderligere har befolkningens brug af Internettet haft uforudsete effekter som eksempelvis selvbetjening hos kommune og pengeinstitutter samt et bedre udbud af varer via nethandel. Det har ændret såvel den offentlige service som detailhandelen, hvor eksempelvis antallet af specialbutikker er blevet mindre. Endelig slog åbningen af markederne i Østeuropa og Asien igennem især efter årtusindskiftet, hvilket har flyttet såvel produktion som arbejde i begge retninger. Hele produktionsanlæg er flyttet mod øst, mens arbejdsfunktioner i Danmark i dag ofte udføres af arbejdskraft som kommer fra EU-landene i Østeuropa.

Sønderjylland er stadig kendetegnet ved af produktion af varer til forbrug og især til eksport, der er udsat for international konkurrence. Det betyder, at den disponible indkomst

per person er presset og i 2014 lå godt 10 procent under landsgennemsnittet. Denne forskel er øget fra under 3 procent i begyndelsen af 1990'erne. Det skyldes infrastrukturen samt et beskedent arbejdsmarked for højtuddannede. Er indkomsterne lavere bliver opsparing og formue også mindre. Det har på længere sigt betydning for eksempelvis ejendomspriser og værdien af pensionsopsparinger, der skal tages ud af de pressede indkomster.

Ledigheden i Sønderjylland er i dag lidt lavere end på landsplan. Det samme har været tilfældet i lange perioder i 1970'erne og 1990'erne hvor var ledigheden i Sønderjylland også lå under landsgennemsnittet.

Endelig forventes folketallet i Sønderjylland at falde med næsten 4.000 borgere frem til år 2030. Da folketallet for hele Danmark forventes at stige, vil sønderjydernes andel af Danmarks befolkning falde til 3,7 procent i 2030 fra 4 procent i dag.

Perspektiveres nærværende kortfattede analyse til påstanden fra 1994 om at "Sønderjylland halter bagefter", så holder konklusionen stadig. Sønderjylland har efter bedste evne klaret sig igennem dårlige og gode tider, men Sønderjylland har ikke altid fået tjent på gyngerne hvad man har mistet på karrusellen. Konkurrencen på varemarkederne for landbrugs- og industriprodukter har været hård. Det har betydet lavere indkomster og færre forbrugsmuligheder. Derved er den økonomiske vækst forblevet lavere.

Nils Karl Sørensen er lektor ved Institut for Virksomhedsledelse og Økonomi, Syddansk universitet i Sønderborg. Han har i mange år arbejdet med regionaløkonomiske undersøgelser af den danske og europæiske økonomi ud fra en nationaløkonomisk og statistisk tilgang. Nils Karls email er nks@sam.sdu.dk

Synet på regional udvikling i Als og Sundeved 1957-2010

René Ejbye Pedersen

Regional udvikling er et stort forskningsområde, som ofte er på dagsordenen i den offentlige debat. Politikerne har ligeledes med jævne mellemrum haft fokus på at skabe udvikling også i yderområderne. Senest da statsminister Lars Løkke Rasmussen i sin nytårstale 2016 foreslog – og siden har igangsat – udflytning af statslige arbejdspladser til provinsen for at sikre 'et Danmark i balance'. I forskningen har man kun sjældent interesseret sig for, hvordan befolkningen selv betragter udviklingen i egen region. Det er emnet i denne artikel, hvor synet på regional udvikling i Sønderborg-egnen afdækkes gennem en undersøgelse af den offentlige debat i perioden 1957-2010.

Danfoss og selvskrevet udvikling, 1957-1959

Efterkrigsårene var magre og den økonomiske udvikling i Danmark ligeså. Krisestemningen havde endnu ikke sluppet sit tag i 1957, men herefter indtraf en moderat optimisme og forhåbning om en positiv nationaløkonomisk udvikling. Der var en udpræget tro på, at det var det personlige initiativ og særligt industrien, der skulle drive udviklingen. Her var Sønderborg-egnen begunstiget med Danfoss fabrikken på Nordals, som i slut-1950erne voksede i et hastigt tempo. Vokseværket skabte også en forventning i befolkningen om, at den positive regionale udvikling i Sønderborg-egnen var selvskrevet. Ja, Danfoss var udvikling og den ville automatisk fortsætte så længe rammebetingelserne var til stede. I dagspressen dækkede og diskuterede man derfor intensivt bolig manglen og etableringen af boliger til virksomhedens mange nye ansatte samt de nødvendige forbedringer af infrastrukturen. I 1958 opnåede man fuld beskæftigelse i landsdelen med arbejdskraftmangel til følge. Derfor

Busser med ansatte til Danfoss 1959.

Kilde: Besøg hos Danfoss 1959, Danfoss 1959.

blev der igangsat yderligere tiltag til at 'lokke' medarbejdere til egnen fra andre dele af landet.

Det gik godt og Sønderborg-egnen med Danfoss blev fremstillet som succeshistorie i pressen, hvor en stadig voksende fremtidig økonomisk og befolkningsmæssig udvikling blev stillet i udsigt. Succesen blev også fortalt gennem indirekte sammenligninger med Detroit og Eindhoven, der samtidig oplevede enorm fremgang, som følge af enkelte store virksomheder eller industrier. Anderledes var situation i det vestlige Sønderjylland – i Tønder Amt. Her var der arbejdsløshed til trods for, at området var tyndtbefolket. Der var her ingen industri til at drive udviklingen. Af samme årsag optrådte den vestlige del af regionen som kontrasten til den boomende Sønderborg-egn. Det var en udsat del af landet, som havde brug for statslig egnsudviklingsstøtte til at skabe positiv udvikling.

På trods af den dansk-tyske grænses nærhed var den ikke fremtrædende i den offentlige debat om udvikling på Sønderborg-egnen i de sene 1950'ere. Helt fraværende var den dog ikke, og den spillede en markant rolle i befolkningens selvforståelse. Det kommer til udtryk i den massive dækning af både den stigende grænsetrafik og markering af den dansk-tyske grænse, som 'Nordens grænse' i forbindelse med indførelsen af den internordiske pasfrihed

1. maj 1958. Et andet beskrivende eksempel på grænsens betydning som identitetsmarkør, er reklamesektionen i Sønderborgudgaven af Jydske Tidende. Den hed i en periode 'Sønderborg – Byen med gode handler – En handel uden grænser'. Grænsens fravær i debatten om udvikling betød dog ikke, at man ikke forholdte sig til den indirekte. Særligt Danfoss var påholdende i forhold til mulig dansk deltagelse i fællesmarkedet i EØF, som senere blev til EF, da man frygtede konkurrencen fra de store industrilande.

Oliekrise – en parentes for udvikling, 1972-1974

I 1960'erne oplevede Danmark en hidtil uset positiv økonomisk udvikling med fuld beskæftigelse. Den udvikling fortsatte med mindre bump indtil oliekrisen i 1973, hvor de stigende oliepriser resulterede i arbejdsløshed. I dagspressen var optimismen på nationens vegne også stor. Optimismen aftog dog i takt med krisen. På Sønderborg-egnen havde Danfoss fortsat vokseværk og havde også (in)direkte skabt vækst hos andre virksomheder. Med krisen fulgte dog også fyringsrunder og ansættelsesstop hos Danfoss. I dagspressen var stemningen, at nedgangen var et forbigående

Artikel om Detroit bragt i Sønderborgudgaven af avisen Sønderjyden.

Kilde: Sønderjyden 4. Maj 1957

Til trods for kraftigt stigende arbejdsløshed i Danmark hersker der fortsat optimisme på Als i september 1974

Kilde: Jyske Tidende 22. september 1974.

fænomen. Man troede ikke, at der ville gå lang tid, før virksomheden og hele egnen kom tilbage på det økonomiske udviklingsspor. Der herskede en forventning om, at de sidste mange års økonomiske udvikling ville fortsætte.

Man så dog ikke længere en markant udvikelse af boligmassen, som en forudsætning for øget udvikling. Nu var der derimod opstået et stort behov for parcelhusbyggegrunde fremfor nyt etagebyggeri. Det moderne menneske ønskede eget hus med tilhørende have, hvorfor efterspørgslen og manglen på byggegrunde blev dækket tæt i dagspressen. Forbedringer af infrastrukturen til gavn for virksomheder og privatpersoner så man fortsat som værende afgørende for regionens fremtidige positive udvikling. Dertil kom nu oprettelsen af lokale uddannelsesinstitutioner, for at imødekomme det stigende behov for faglært arbejdskraft.

På Sønderborg-egnen havde man stadig den opfattelse, at man var et centrum for udviklingen. Det ændrede kommunalreformen i 1970 ikke på. Her blev egnens samlende administrative enhed i Sønderborg Amt nedlagt og erstattet af Sønderjyllands Amt. Hovedsædet rykkede til Aabenraa. Det skabte ikke stor efterfølgende debat eller blev oplevet som øget centralisering. Det skyldtes til dels at adskillige beslutningsområder blev overført fra stat til amt, men også at der herskede en stærk sønderjysk solidaritets- og samhørighedsfølelse. Sønderborg-egnens stærke økonomiske stilling betød, at man ikke følte sig forbigået.

Der var også en tæt forbindelse mellem synet på udvikling og synet på det europæiske samarbejde. Også her var Danfoss drivkraften. Danfoss var nu blevet positivt indstillet i forhold til Danmarks deltagelse et indre europæisk marked, og deltog aktivt i den offentlige debat i forbindelse med folkeafstemningen om Danmarks tilslutning til EF i 1972. I debatten var ja-argumentet, at virksomheden – og dermed egnens videre udvikling – var afhængig af Danfoss' adgang til det indre marked og der-

med Dansk EF-medlemskab. Befolkningen på Sønderborg-egnen fulgte ved afstemningen anbefalingen modsat de landsdækkende avisers forudsigelser. Faktisk opnåede man i 'Danfoss-land' landets højeste ja-resultat.

Finanskrisen og kommunalreform, 2009-2010

I den efterfølgende periode var der både økonomiske op- og nedture. Fra krise og økonomisk lavkonjunktur i 1980'erne var der økonomisk fremgang særligt fra midten af 1990'erne indtil Danmark ramtes af den internationale finanskrisen i 2008. Administrativt fandt der også ændringer sted. Med kommunalreformen i 2007 blev Sønderborg-egnen samlet i en ny storkommune, mens Sønderjyllands Amt blev nedlagt.

På nationalt plan herskede en krisestemning i 2009 og 2010 med finanskrisen. Denne forplantede sig også til Sønderborg-egnen med sine mange industrivirksomheder, som blev særdeles hårdt ramt af krisen. Selvom Danfoss ikke længere var den eneste store virksomhed, var det i mange tilfælde fortsat Danfoss, man forventede skulle være drivkraften for den fortsatte udvikling – og nu blev udvikling ligestillet med vækst. Den negative stemning kom til udtryk ved en manglende tro på, at de tabte arbejdspladser på Danfoss-fabrikkerne på Als og i Gråsten ville komme igen, når krisen engang var slut. I avisen kunne man læse et indlæg, hvor der stod, at de tider var forbi, da man bare kunne tage cyklen til Danfoss, hvis man manglede arbejde. Krisestemningen lagde sig som en dyne over området samtidig med, at offentlige institutioner begyndte at forsvinde. I samme periode blev lukningen og flytningen af sygeplejeskolen og sergentskolen diskuteret livligt. Man var bevidst om, at dette ville være et stort tab ikke kun for livet i byen, men også for byens status som en sønderjysk uddannelsesby.

Kommunalreformen betød, at det tidligere Sønderborg Amt inkl. Gråsten blev samlet i den

nye Sønderborg Kommune. Flere ansvarsområder blev overflyttet fra det nedlagte Sønderjyllands Amt. Region Syddanmark med sundhedssektoren som dets primære ansvarsområde erstattede Sønderjyllands Amt. Regionens hovedsæde blev placeret i Vejle. Dermed var den administrative samling omkring Sønderjylland et afsluttet kapitel. Der kunne ej heller mønstres den samme begejstring for den nye region, som det var tilfældet ved oprettelsen af Sønderjyllands Amt. I stedet blev regionen med hovedsædet langt væk set som et udtryk for statsmagtens centralisme. Oplevelsen af centralisering blev kun forstærket ved lokal centralisering bl.a. gennem skolelukninger.

Ovenstående kom også til udtryk i debatten om Udkantsdanmark som begyndte i 2010. På den ene side var det en debat om de problemer, som udkantsområderne stod overfor og på den anden side en modreaktion mod hovedstadens syn på provinsen. Sønderborg-området med dets industrivirksomheder blev hårdt ramt af finanskrisen, og man så ikke længere en opfattelse af regionen, som værende særlig privilegeret. Den vestlige del blev således nu kun sjældent fremstillet som en kontrast til Sønderborg. Sønderborg var nu selv en region, der havde behov for statslig støtte og hjælp. Ydermere forsvandt brugen af den tidligere ofte brugte vending Sønderborg-egnen, og blev erstattet af Sønderborg-området. Her kan der være tale om almindelig sproglig udvikling, men det sproglige skift kan også tages som udtryk for en aftagende regional selvsikkerhed. Sønderborg var ikke længere en stærk selvsikker egn, men blot et lille område, som var en del af noget større. Det betød også, at grænseoverskridende samarbejde på tværs af den dansk tyske grænse blev et tema i målet om at skabe udvikling.

Fra udvikling til afvikling

Af den offentlige debat fremgår det, at synet på regional udvikling i den her undersøgte periode ændrede sig i området svarende til det nuværende Sønderborg Kommune. Fra at være en selvstændig egn med et stigende antal uddannelse- og andre offentlige institutioner, med en tro på, at udvikling var uundgåelig, så blev Sønderborg nu kun betragtet som et område 'under afvikling', som følge af oplevet centralisering og økonomisk krise. Færre arbejdspladser og et aftagende antal offentlige institutioner har skabt et behov for central hjælp og støtte til skabelse af udvikling. Sygeplejeskolen er nu lukket og ligeledes er kasernen i Sønderborg, hvilket ikke har bidraget til at skabe et positivt syn på mulighederne for lokal udvikling. Der hersker nu en afmagt overfor staten, da man ikke oplever et samspil mellem stat og lokalområde, hvad enten målet er økonomisk, kulturel eller social udvikling. I stedet oplever befolkningen en stigende centralisering både lokalt, regionalt og i staten. Det er på nuværende tidspunkt for tidligt at vurdere om statens udflytning af Natur- og Erhvervsstyrelsen – og dermed statslige arbejdspladser – fra København til Augustenborg vil ændre synet på udvikling i Sønderborg-området.

René Ejbye Pedersen,
*cand.mag. i historie og ph.d.,
 er post.doc. på Center for
 Grænseregionsforskning ved
 Institut for Statskundskab,
 Syddansk Universitet i Søn-
 derborg. Hans forskningsinte-
 resser omfatter grænseover-
 skridende arbejdsmigration
 før 1920 samt regional udvikling i grænseom-
 råder. Renés email er rep@sam.sdu.dk*

Er frem og tilbage lige langt?

Om den regionale balance i Danmark og Sønderjylland

Andreas P. Cornett

Få bestrider at kommunalreformen 1970 har været det mest effektive regional-politiske redskab i Danmarks nyere historie. Med område- og opgavereformen og decentraliseringen af den offentlige sektor blev centrale dele af den offentlige forvaltning og de offentlige velfærdsydelser spredt ud over landet. Det fik lokalt afgørende indflydelse på beskæftigelse og indkomst. Da det samtidig foregik i en periode med kraftig vækst i velfærdsstatens kerneområder, sundhed, socialvæsen og ikke mindst uddannelsessektoren undgik man i vid udstrækning regionale fordelingskonflikter. Det samme kan næppe siges at være tilfældet med den seneste kommunalreform fra 2007.

Reformen i 2007 havde primært det formål at skabe bæredygtige kommunale og regionale enheder til varetagelse af velfærdsstatens kerneopgaver. Ændrede rammebetingelser og teknologiske fremskridt – især i sundhedssektoren nødvendiggjorde større enheder for at sikre en bæredygtig og økonomisk drift. Man kan måske sige, at de regionale og geografiske konsekvenser er utilsigtede bivirkninger af en nødvendig tilpasning. Ikke desto mindre har den forstærket en i forvejen eksisterende trend mod afvandring fra perifere dele af landet. Termer som 'Udkantsdanmark', 'Danmark på vippen' eller det uvenlige 'Den rådne banan' blev del af den offentlige debat. I det følgende skal nogle af årsagerne til udviklingen analyseres og diskuteres med udgangspunkt i drivkræfterne bag den regionale udvikling.

Drivkræfter og forklaringer

Årsagerne til den fornyede fokusering på regionale forskelle er mangfoldige, og en indgående diskussion vil sprænge rammerne for artiklen. Tre forhold skiller sig dog særligt ud. *Globaliseringen af økonomierne* og de deraf følgende

ændringer i den internationale arbejdsdeling, der især har ramt udkantsregioner i den industrialiserede verden. De bagvedliggende faktorer kan bl.a. identificeres og analyseres med udgangspunkt i *ny økonomisk vækstteori*. Endelig har den *økonomiske krise* der fulgte i kølvandet på finanskrisen fra 2007/8 forstærket den udvikling. Specielt gennem afledte effekter på befolkningstal, bosætningsmønstre og dermed det offentlige og private serviceudbud i yderdistrikterne.

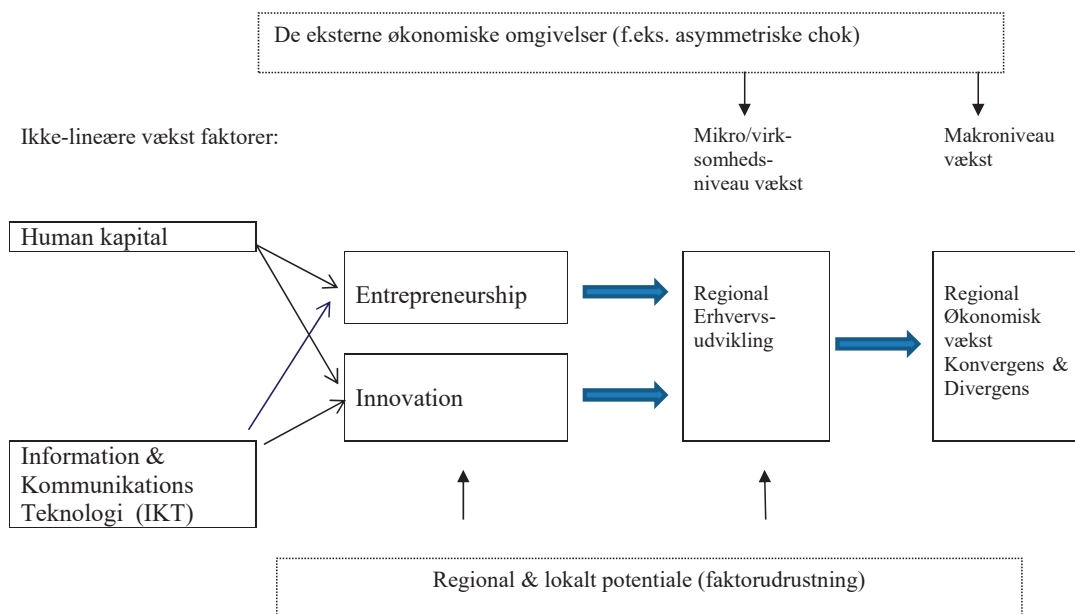
Ny økonomisk vækstteori tager udgangspunkt i, at nutidens væksterhverv bygger på andre 'råstoffer' i bred betydning end den vækst vi så i tidligere perioder i industri og servicesamfundet. Derudover er der fokus på andre vækstfaktorer. Arbejdskraft og uddannelse samt ændringer i produktionsprocesserne under inddragelse af ny informations- kommunikationsteknologi er helt centrale komponenter. Hertil kommer innovation og især også økonomiens evne til at forandre virksomheds-sammensætningen gennem iværksætteri, både i eksisterende virksomheder og i nye opstarts-virksomheder. Figur 1 nedenfor skitserer en

mulig sammenhæng under inddragelse af de eksterne rammebetingelser og det specifikke regionale potentiale, herunder faktorudrustningen. Heri indgår også den offentlige sektor, der, som antydnet i denne artikels titel, tillægges en ganske stor betydning, især i en nordisk sammenhæng. Det fremgik blandt andet også af den internationale diskussion i medierne i begyndelse af dette århundrede, hvor man talte om et slags paradoks, da det var de nordiske lande og de neolibérale anglo-saksiske lande, der klarede sig bedst blandt de mest udviklede OECD lande.

Ideen bag figuren nedenfor er, at de fire grundlæggende vækstskabere (human kapital, IKT, entrepreneurship og innovation) fungerer i en konkret sammenhæng, der er under indflydelse af den globale/internationale udvikling på den ene side og de regionale og lokale forhold på den anden side. I forklaringsmodel-

len tillægges innovation og entrepreneurship en dobbeltrolle, både som selvstændige faktorer og som en form for igangsætter for de andre to vækstskabere. Endelig skal det fremhæves at den samlede regionale udvikling er afledt af udviklingen i den økonomiske base, dvs. erhvervene, herunder også den offentlige sektor.

Globaliseringen af økonomierne har kendetegnet verden siden 2. verdenskrig. Verdenshandelen er vokset meget hurtigere end de globale økonomier. Liberaliseringen, især efter dannelsen af World Trade Organisation WTO og store vækstøkonomiers medlemskab i verdenshandelsorganisationen, har medført en tiltagende internationalisering. Det gælder ikke kun udveksling af varer; men også af produktionssystemer og arbejdsdeling ('trade in tasks' dvs, handel med opgaver/løsninger). Især sidstnævnte har ramt erhvervene uden for de store bycentre, fordi vidensindholdet i produktionen

Figur 1: Fra vækstfaktor til regional økonomisk udvikling

Kilde: her efter Cornett (2013)

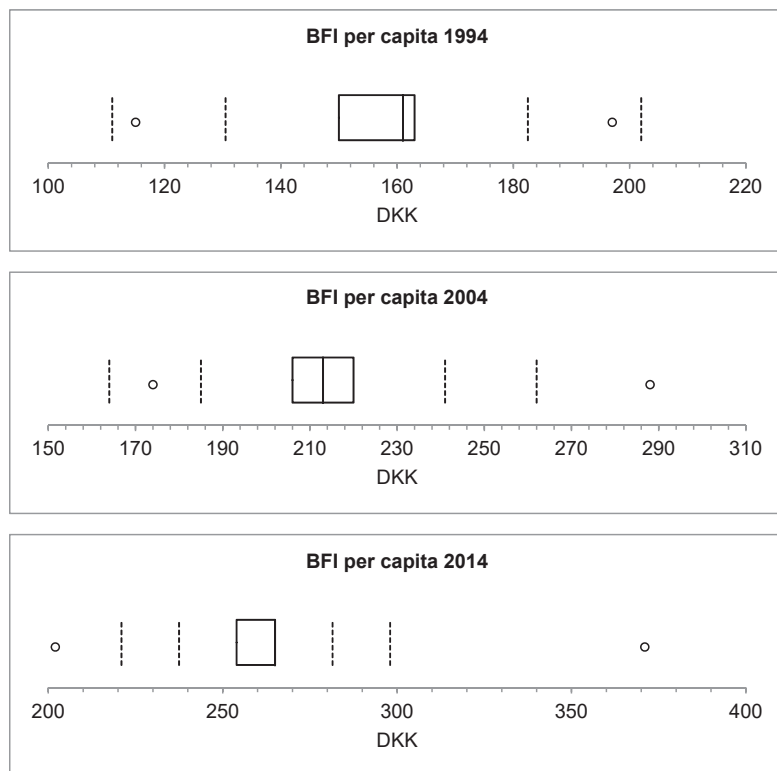
her er lavere eller man står overfor nye internationale konkurrenter. Processen blev ydermere fremskyndet gennem *krisen*, som fulgte i kølvandet på finanskrisen. Mange arbejdspladser gik tabt, og udviklingen var ikke kun midlertidig. Den nye beskæftigelse, der blev skabt, var som oftest i sektorer, hvor udkanten stod svagt. Hertil kommer at afvandring og fjernpendling har været voksende.

Den regionale balance i Danmark

Som det fremgår af figuren neden for, er der sket meget med den interregionale balance i Danmark de sidste 20 år. Bruttofaktorindkomsten per indbygger (BFI), der er et udtryk for værdien af den samlede produktion, har været stigende. Det er ikke kun målt i løbende priser, som vist i figuren, men også målt i faste priser. Det i et regionalt perspektiv mest interessante er imidlertid de tiltagende forskelle mellem

regionerne. Boksdiagrammerne nedenfor illustrerer den udvikling for de nuværende regioner. To regioner ligger henholdsvis væsentligt over og under gennemsnittet (Sjælland lavere og Hovedstadsregionen højere). De tre andre regioner, Syddanmark, Midtjylland og Nordjylland) ligger i boksen, dvs. inden for en standardafvigelse.

De stiplede linjer markerer hhv. $1\frac{1}{2}$ og 3 standardafvigelser fra middelværdien, der er markeret med en lodret streg, i 2014 dog sammenfaldende med 3. kvartil (265.000 kr.). Som det kan ses, løber Hovedstadsregionen (cirklen længst mod højre) mere og mere fra de øvrige regioner, der fra 2004 kan beskrives som en ekstrem afviger (ligger udenfor tre standardafvigelser). Det samme gælder for Sjælland (cirklen længst mod venstre) fra 2014, dog til den dårlige side. En analyse på et mere detaljeret regionalt grundlag viser, at forskellene også

Figur 2: Udviklingen i spredningen i bruttofaktorindkomsten (BFI) i de danske regioner (2007 afgrænsning) i 1000 kr. løbende. priser

Kilde: Danmarks Statistik her efter Sørensen & Cornett (2016)

eksisterer inden for de nye regioner. Især de tre jyske regioner er præget af store intra-regionale forskelle, jfr. kortet i Figur 3. Som en kuriositet kan dog nævnes at Vestjylland gennem alle årene har højere BFI per indbygger end Østjylland, hvilket bl.a. skyldes den store andel af uddannelsessøgende i Aarhusområdet.

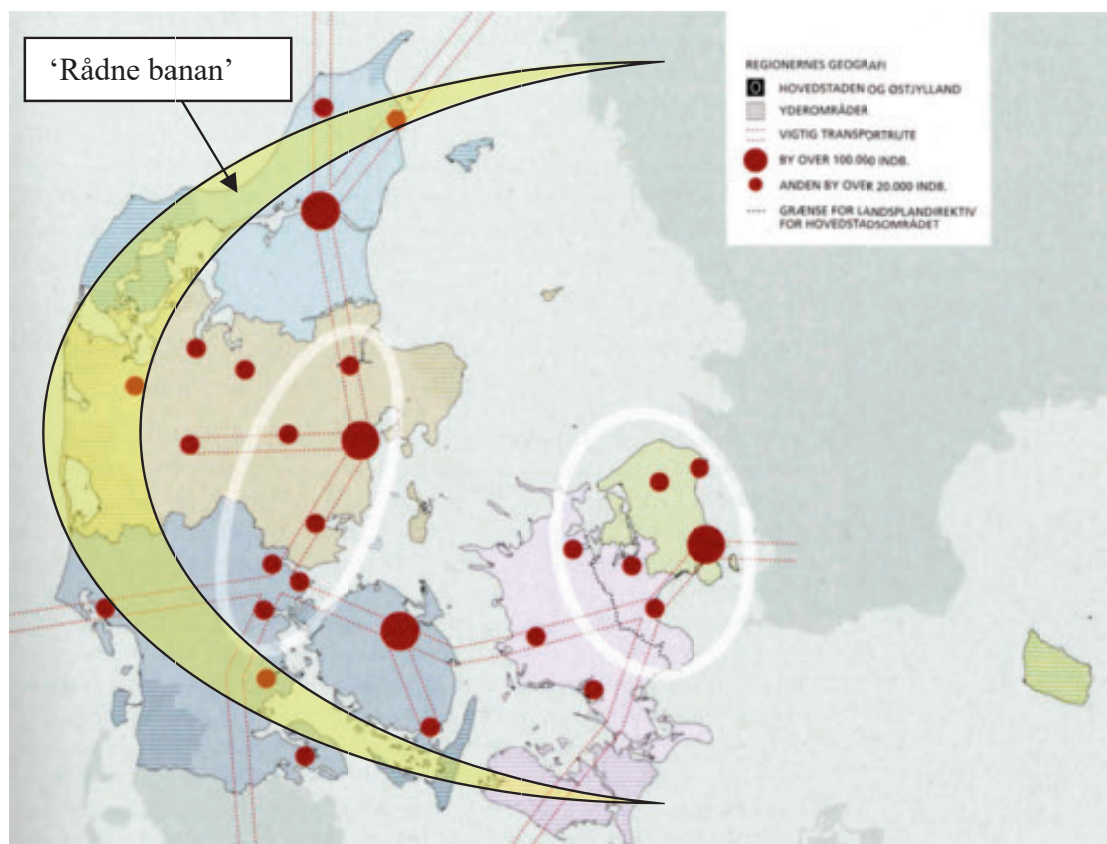
Konsekvenser og perspektiver

Konsekvenserne af den ovenfor skitserede udvikling er formentlig en varig svækkelse af den økonomiske og befolkningsmæssige basis i udkantsregionerne. Som det ser ud nu rammes især det man kunne kalde 'periferiens periferi' de tyndest befolkede dele af landet, dvs. 'den rådne banan' og dele af Sjælland, og Lolland-Falster, jfr. figuren nedenfor. I disse dele af landet er konsekvenserne allerede synlige i form af afvandring, lukning af institutioner og især forskydninger i befolkningens aldersstruktur. De mellemstore by-regioner klarer sig p.t., men især de byer, der ikke ligger i eller tæt på den østjyske by-korridor og hovedstadsregionen, holder kun skansen på bekostning af deres umiddelbare opland, ofte områder der hører til samme kommune. Meget tyder på, at disse dele af landet er endt i en ond cirkel. Strukturelle ændringer i økonomien forstærkes af centraliseringstendenser i den offentlige sektor, affødt af effektivitetshensyn. Nødvendigheden af bæredygtige enheder for at sikre kvaliteten i den offentlige service virker i samme retning. I den henseende adskiller det offentlige sig ikke (længere) fra private udbydere eller fra den private servicesektor.

For at vende tilbage til overskriften: *Er frem og tilbage lige langt? Om den regionale balance i Danmark og Sønderjylland*, så må svaret være nej, men det skal siges, at rammebetingelserne også er meget forskellige. I 1970'erne var dagsordenen vækst og udvikling i den offentlige

sektor. Selv om der var økonomisk krise, var der også en vis fremgang bl.a. i fremstillingserhvervene, der havde nydt godt af udflytningen i 1960'erne. Kommunal- og opgavereformen sikrede en grundbeskæftigelse i de fleste kommuner på omkring 30 % af de erhvervsaktive. Nu er situationen anderledes. Offentlige arbejdspladser koncentrerer mere og mere i de nye kommuners 'hovedstæder'. De gamle kommunebyer møder store udfordringer; ikke kun på baggrund af lukningen af administrationer, men også gennem udtynding i antallet af skoler og institutioner, der bliver samlet til større enheder. Næsten alle tidligere kommuner uden for de gamle købstæder (der nu er kommunebyer i Sønderjylland) har oplevet det. Når det kommer til de seneste statslige initiativer, som udflytningen af statslige arbejdspladser, går hovedparten til de nye kommune-hovedstæder eller deres umiddelbare nabolag, som det er tilfældet med Natur- og Erhvervsstyrelsens afdeling i Augustenborg.

Mere ildevarslen er det, at uddannelsessystemet også centraliseres, hvoraf følger, at de studerende trækkes mod de større byer. Erhvervsuddannelserne er de første, der bliver ramt. De uddannelsessøgende tvinges ofte til at finde den passende uddannelse uden for nærområdet. Konsekvensen er bl.a., at erhvervsstruktur og uddannelsesudbud adskilles geografisk med problemer til følge for begge parter. Tilsvarende gælder de videregående uddannelser hvor tiltrækningskraften af de store universitetsbyer Aarhus og København – også efter endt uddannelse – medfører store rekrutteringsproblemer i andre dele af landet. Samtidig er der et overudbud af kvalificerede kandidater i centrene, som i bedste fald skaber basis for en koncentration af væksten i de relevante erhverv i disse regioner. Det er tydeligt, at en selvforstærkende proces er startet.

Figur 3: 'Det delte Danmark' udvikling og/eller afvikling?

Kilde: her efter Cornett 2014 (Kortet bygger på Mijøministeriet 2007)

Andreas P. Cornett er professor i regional økonomi og udvikling ved Institut for virksomhedsledelse og økonomi, Syddansk Universitet i Sønderborg. Hans forskningsområder omfatter sammenlignende økonomiske integrations processer, regional konvergens og divergens, regional udvikling og vækstprocesser. Andreas P. Cornett har været ansat ved det tidligere IFG i Aabenraa fra 1979

til 1987 og igen efter at instituttet flyttede til Alsion i 2007 til dets lukning 2015. Andreas' email er cornett@sam.sdu.dk

Den dansk-tyske grænse igennem 40 år

Martin Klatt

Institut for Grænseregionsforskning blev etableret i 1976 for bl.a. at undersøge hvilke konsekvenser dansk medlemskab i EF ville få for grænseregionen, og ikke mindst den nationale balance efter Anden Verdenskrig. I artiklen giver jeg en oversigt over grænsen i de godt 40 år, der er gået, siden Danmark blev medlem af EF og senere af EU og Schengen-samarbejdet.

Indledning

Den 1. januar 1973 skiftede grænsen mellem Danmark og Vesttyskland karakter fra at være en ydre grænse til at blive en indre grænse i Fællesmarkedet. Det havde en del praktiske konsekvenser. Selvom visumtvang mellem Danmark og Tyskland allerede var blevet ophævet i 1953/54, og vesttyskere allerede før 1973 kunne rejse ind i Danmark kun ved forevisning af deres ID-kort, kunne en tysker imidlertid nu bosætte sig i Danmark (og omvendt) og søge arbejde i nabolandet. De nye "EF-rationer" gjorde det også muligt for danskere at tage flere varer toldfrit hjem fra udlandsrejser, hvilket satte skub i grænsehandelen. Der var dog ikke tale om, at ubegrænset indførsel af tobak og spiritus blev tilladt; det kom først ved indførelsen af det Indre Marked i 1993. På samme måde blev den "ægte" frie bevægelighed først en realitet med afskaffelsen af permanent grænsekontrol (og døgnåbning af alle tænkelige grænseovergangssteder), da Danmark trådte ind i Schengen-samarbejdet i marts 2001. Disse forhold viser allerede, at der er tale om løbende processer, når vi kigger på grænsens udvikling i de sidste fire årtier.

En særlig grænse

Det særlige ved den dansk-tyske grænse er, at den, om end ikke er resultat af, så dog er legitimeret ved en folkeafstemning i 1920, og at

der findes nationale mindretal på begge sider af grænsen. Det gamle hertugdømme Slesvig blev delt i 1920, hvilket havde store konsekvenser for regionens sociale og økonomiske forhold. Gamle forbindelser blev skåret over, og nye blev udviklet. Historisk betragtet kan man imidlertid klart konstatere, at delingen og grænsedragningen skabte økonomiske ulemper, som især Sydslesvig fik svært ved at udligne. På trods af offentlige investeringer i regionens infrastruktur – så som frihavnen i Flensborg – blev området mere perifert i tysk sammenhæng. Sønderjylland blev dog hårdt ramt af landbrugskrisen sidst i 1920'erne. Desuden lå truslen om en grænserevision i luften, eftersom tyskerne betragtede grænsedragningen som en del af "Versailles-diktatet", og for det tyske mindretal i Nordslesvig var en grænserevision et centralt punkt i det politiske program. Situationen blev ikke bedre efter den nazistiske magtovertagelse i Tyskland i 1933. Magthaverne i Berlin stoppede dog de ivrige lokale aktivisters håb om en grænserevision, og som bekendt blev der heller ikke rørt ved spørgsmålet under den tyske besættelse af Danmark til det tyske mindretals store fortrydelse.

Årene efter den tyske kapitulation var præget af en sydslesvigsk-dansk bevægelse, der helst ville "genforene" Sydslesvig med Danmark. Oprettelsen af en vesttysk stat i 1949 samt den kolde krig satte en stopper for den

bevægelse, der med Bonn-København Erklæringerne af marts 1955 måtte affinde sig med at være et anerkendt nationalt mindretal i Tyskland. Med optagelsen af Vesttyskland i NATO samme år var det dansk-vesttyske forhold formelt normaliseret. På lokalt plan var der grænseoverskridende kulturelle arrangementer (De dansk-tyske dage), hvilke fra 1960 blev afholdt skiftende i Sønderjylland og Sydslesvig. Vesttyske ønsker om en venskabs- og forsoningstraktat parallel til traktaten afsluttet med Frankrig blev dog høfligt afvist i Danmark. Med det danske EF-medlemskab fik forholdet dog en anden karakter. Det europæiske integrationsprojekt betød, at Danmark og Sønderjyllands Amt måtte finde en politik, hvormed de kunne omgå tyske og slesvig-holstenske ønsker om eventuelt samarbejde. Ved den tysk-hollandske grænse havde kommuner og regioner allerede oprettet såkaldte euroregioner, som er grænseoverskridende regioner, der skal forbedre lokalt grænseoverskridende samarbejder, samt virke som mødesteder for befolkningen. Desuden havde man dér oprettet grænseoverskridende regionalplanlægningskommissioner. Selvom hverken euroregionerne eller planlægningskommissionerne havde beslutningskompetencer, var man fra dansk side enig om, at noget lignende ikke skulle oprettes i Sønderjylland. Dansk side betyder her udenrigsministeriet og Sønderjyllands Amt, som begge var enige om, at man nok kunne samarbejde på tværs over grænsen, men at der ikke burde oprettes grænseoverskridende institutioner, der kunne føre til tysk indblanding i indre danske anliggender. At man havde en pointe blev hurtigt bekræftet, da den første slesvig-holstenske regionalplan for Flensborg indeholdt at byen skulle genvinde sin gamle centerfunktion også for sit nordslesvigske opland, efter at Danmark nu var blevet medlem i EF.

Politisk samarbejde efter dansk EF-medlemskab

Det konkrete ønske om samarbejde udmøntede sig i et politisk forum, Dansk-Tysk Forum, der mødtes ca. én gang årligt fra midten af 1970'erne, og i en grænseoverskridende kommunal kommission, der skulle se på muligheder for at forbedre vandkvaliteten i Flensborg Fjord. Denne kommission er interessant fordi den aldrig blev lovfæstet i en dansk-tysk traktat, som det ellers er almindeligt ved lignende grænseoverskridende kommissioner, og fordi der ikke deltog repræsentanter fra den danske eller vesttyske regering. Kommissionen var aktiv i nogle år og vedtog en teknisk handlingsplan, som parterne så gennemførte på hver side af grænsen. Dansk-tysk Forums møder var derimod af mere orienterende karakter, som der ikke kom konkrete samarbejdsprojekter ud af. Mens det konkrete politiske samarbejde således trak ud, ændrede dansk EF-medlemskab de daglige forbindelser over grænsen. Grænsehandlen tog til, og var begunstiget af de nye rationer, men også af tyskernes interesse for at besøge Danmark. Den danske (eller nordiske) velfærdsmodel blev af den tyske venstrefløj i 1970'erne betragtet som en attraktiv tredjevej mellem rendyrket kapitalisme og kommunisme. Danmarks modstand mod a-kraft og den stærke fredsbevægelse medvirkede til at øge sympatien i Vesttyskland for Danmark. Også flere danskere tog til Nordtyskland på kortere ferier. Danmarks indtræden i EF førte dog ikke til den frygtede konsekvens af massiv tysk indvandring til Nordslesvig. Der var heller ikke mange, der udnyttede mulighederne af det grænseoverskridende arbejdsmarked. Grænsependlertallene forblev i 1970'erne et godt stykke under de 1.000.

For samhandlen betød det rigtig meget, at den grænseoverskridende motorvej åbnede i 1983. Samtidig åbnede et dansk-tysk toldcenter i Padborg tæt på motorvejen. Det var en enorm tidsbesparelse for vognmændene, at de

kun skulle af motorvejen en gang for at klare toldprocedurerne. Det var også første gang, vesttyskerne oprettede toldkontor uden for landets grænser – ligesom Danmark nu havde tyske embedsmænd til at udøve deres virksomhed på dansk jord. Padborg udviklede sig i de følgende år til et stort logistikcenter, og er det stadigvæk, selvom der med afskaffelsen af grænsekontrol ikke længere er en formel grund til at internationale vognmænd gør holdt dér.

Sidst i 1980'erne begyndte EF at yde støtte til regionale, grænseoverskridende samarbejdsprojekter. Det førte til, at Sønderjyllands Amt indgik en samarbejdsaftale med den slesvig-holstenske delstatsregering i Kiel om at søge penge til flere projekter. Selv om der kun blev bevilget ca. 1 % af de søgte midler, dannede denne aftale grundlag for et tæt samarbejde mellem de to parter i de følgende år. Flere af de såkaldte "fyrtårns" eller "best practice" samarbejder blev startet i 1990'erne: fx den grænseoverskridende ambulancekørsel, sygehussamarbejdet med Flensborg, uddannelsessamarbejdet mellem daværende Handelshøjskole Syd og universitetet i Flensborg. Især sønderjyderne så hen over grænsen for at finde praktiske løsninger på offentlig service; de forskellige samarbejder inden for sundheds- og redningsvæsenet forblev nemlig ensidige, da tyskerne ikke kiggede mod nord for at løse lignende problemer.

Interreg-programmet startede for alvor i 1990'erne. Det har givet regionale aktører mulighed for at søge EU-støtte til grænseoverskridende projekter. Med oprettelsen af Region Sønderjylland-Schleswig i 1997 fik grænseregionen et mødested, hvor politikere, erhvervsfolk, universiteter, foreninger, græsrødder og grænsependlere kunne få oplysninger og hjælp i grænseoverskridende spørgsmål. Oprettelsen af denne euroregion forløb dog ikke gnidningsfrit. Der var stor modstand fra dansk side: Omtrent 40 % af sønderjyderne var imod denne grænseoverskridende institution,

og frygtede tysk indblanding i danske anliggender eller endog enden på dansk suverænitet i Sønderjylland. Da Danmark samtidig drøftede tilslutningen til Schengen-samarbejdet med afskaffelse af personkontrol ved grænsen, blev de danske EU-modstandere mobiliseret. Der blev også dannet Sønderjysk Borgerliste i protest mod planerne, som opnåede valg til amtsrådet – omend kun med ét mandat. Episoden viser tydeligt, at grænsen i sig selv stadig var et ømtåleligt emne: Mens de regionale politikere havde fået tillid til hinanden gennem den kontinuerlige dialog igennem 1970'erne og 1980'erne, var det samme endnu ikke tilfældet i store dele af befolkningen.

En åben grænse

I marts 2001 trådte Schengen-aftalen i kraft, og den permanente paskontrol blev afskaffet. Nogle mindre grænseovergange blev åbnet for bil-, cykel- og persontrafik, og baneforbindelsen mellem Tønder og Niebüll blev genåbnet. Både person- og godstrafikken over grænsen er mangedoblet siden: Befolkningen har taget den åbne grænse til sig. Især er de spontane ture over grænsen taget til. Det er også blevet nemmere for pendlere: Vi bør huske, at der kun var tre døgnåbne grænseovergange før marts 2001. De lange køer på motorvejen, der var almindelige i sommerweekenderne, er ligeledes forsvundet. Samtidig med åbningen af grænsen blev det dansk-tyske politisamarbejde forbedret med et fælles kontor i Padborg, så politiet hurtigt og ubureaukratisk kan udveksle oplysninger, og foretage fælles patruljer og stikprøvekontrol. I juni 2016 bekræftede pressetalskvinde Helle Lundberg fra Syd- og Sønderjyllands Politi, at det ikke havde medført en stigning af den grænseoverskridende kriminalitet, tværtimod.

Den åbne grænse forblev dog omstridt. Især Dansk Folkeparti kræver fortsat en genindførelse af permanent grænsekontrol og evt. en udtræden af Schengen-samarbejdet. Parti-

ets gode resultater ved de sidste valg – især i grænsekommunerne – beror delvist på kravet om grænsekontrol. I sommeren 2011 indførte den danske regering permanent toldkontrol på trods af protester fra Tyskland og EU, der så dette skridt som uforeneligt med principperne i Schengen samarbejdet; en holdning der faktisk blev delt af alle danske eksperter på området. Ved regeringsskiftet samme år blev kontrollen dog straks afskaffet igen. Da Sverige indførte midlertidig grænsekontrol i januar 2016 for at hindre ukontrolleret indvandring af flygtninge fulgte Danmark trop. Det handler om permanent tilstedeværelse ved de store grænseovergange og stikprøvekontrol. Denne form for grænsekontrol er blevet forlænget, og er stadigvæk i kraft i skrivende stund. Den holder sig inden for Schengen-aftalens rammer, som tillader midlertidig grænsekontrol i op til to år ved ekstraordinære omstændigheder, der kan true lov og orden. Om sådanne ekstraordinære omstændigheder faktisk foreligger, kan man imidlertid diskutere.

Mere end dialog?

Status i efteråret 2016 er, at politikerne betoner deres interesse for den fortsatte gode dialog på tværs af grænsen, men at der også er en tydelig misstemning hos de to mindretal på begge sider af grænsen – om den fortsatte grænsekontrol på trods af, at der så godt som ingen flygtninge kommer til Danmark. Selvom kontrollen ikke forsinker de fleste pendlere og besøgende, er der dog eksempler på folk, der føler, at de regelmæssigt bliver stoppet. Det kan være fordi, de har etniske rødder uden for Danmark, eller fordi de kører i en større bil. Kontrollen ved grænsen har også en symbolsk virkning. Nogle besøgende føler sig uønskede, selvom kontrollen ikke umiddelbart er rettet mod dem. Der foreligger endnu ikke tal på, hvordan kontrollen har påvirket grænsetrafikken, men de sønderjyske borgmestre har efterhånden tilsluttet sig den tyske kritik af

grænsekontrollen, og frygter på sigt eventuelle økonomiske konsekvenser.

Overordnet kan man også konstatere, at det skorter på nye samarbejdsinitiativer. Interreg hjælper med at finansiere mange projekter, men den langsigtede virkning er i de fleste tilfælde svær at dokumentere. Derimod er mange af “fyrtårnene” fra 1990erne ved at forsvinde: Det pristede sygehussamarbejde med Flensborg stopper til næste år. Den grænseoverskridende ambulance- og helikopterservice bliver brugt mindre end tidligere, og universitetssamarbejdet mellem Syddansk Universitet og Europa-universität Flensburg er blevet reduceret til én uddannelse. Parterne konstaterer, at bureaukratiske regler ofte gør det svært at etablere retsligt stabile grænseoverskridende arrangementer. Fx var praksis siden grundlæggelsen, at danske universitetslærere underviste i Flensburg på de grænseoverskridende uddannelser, indtil det blev indskærpet at det strider mod dansk universitetslovgivning, der kun finansierer uddannelser, som foregår på dansk jord. Sagen om dåsepant i grænsehandlen, der har beskæftiget de danske og tyske myndigheder og politikere siden årtusindeskiftet, er heller ikke løst endnu, eftersom den møjsommeligt forhandlede aftale mellem Danmark og Slesvig-Holsten vedtaget i 2015 næppe bliver implementeret i den nærmeste fremtid.

Der er for tiden nye aktiviteter inden for erhvervsuddannelserne, hvor det er i dansk interesse i at få løst flaskehalseproblemerne omkring praktikpladser til danske erhvervsskoleelever. Her er der nogle projekter og eksempler på, at det lykkes at sende eleverne i praktik i Tyskland især inden for hotel- og gastronomifagene. Andre initiativer som er kommet frem i medierne, fx et grænseoverskridende sygesikringskort, en grænseoverskridende banegård og grænseoverskridende ingeniøruddannelser har lidt en stille død. Det samme gælder sandsynligvis trekantssamarbejdet mellem Flensborg, Aabenraa og Sønderborg, hvor parterne

tilsyneladende har svært ved at finde faktiske samarbejdsområder. Forbedringer i den grænseoverskridende kollektive trafik er der heller ikke umiddelbare udsigter til. De gennemgående ICE-forbindelser mellem Aarhus og Hamborg-Berlin er nedlagt. Selvom der er "systemskifte" mellem dansk og tysk togtrafik i Flensborg, er det ikke muligt at tjekke ind eller ud med rejsekort på Flensborg banegård, selvom det godt kan lade sig gøre at bruge rejsekort i Sydtrafiks busser til og fra Flensborg.

Erhvervslivet i grænseregionen forholder sig med tiden mere grænseoverskridende. Danske logistikvirksomheder har opkøbt faciliteter og virksomheder syd for grænsen og flytter smidigt aktiviteter over grænsen, når det anses for at være fordelagtigt. Syddanske virksomheder følger infrastrukturpolitikken i Tyskland tæt, og betoner, hvor vigtige gode forbindelser til Hamborg er for dem. Hamborg lufthavn bliver i stigende grad benyttet af syddanske turister og erhvervsfolk, men også Sønderborg lufthavn kører pt. en kampagne for at overbevise flensborgere og andre sydslesvigere om dens tilbud. Flensborg har tiltrukket nogle danske virksomheder ved at gøre opmærksom på byens delvis dansktalende befolkning og byens kompetencer i – og service til – danske iværksættere. Dette har dog ikke udelukkende høstet bifald i Danmark, fordi lavere lønomkostninger ofte er et argument for at flytte aktiviteter over grænsen. Grænsependling er også blevet mere almindelig men kun fra Tyskland til Danmark. Den begyndte under højkonjunktoren i 2000'erne, da der var flaskehalse i forskellige brancher i Danmark. Selvom tallene gik ned igen med finanskrisen, pendler der dog betydelig flere over grænsen end der gjorde i 1990'erne.

Sammenfatning

Sammenfattet kan man konstatere at grænseåbningen i 2001 var en succes for grænseregionen. Grænseoverskridende aktiviteter blev øget, og især erhvervslivet udnyttede de muligheder, som den åbne grænse uden langvarige kontrolprocedurer førte med sig. Det politiske samarbejde er dog gået noget i stå efter de første tilløb i 1990'erne. Mens dialogen er til stede, er resultaterne sparsomme, især når man ser bort fra de projekter der fik støtte gennem EU (Interreg). Dialogen har resulteret i kommissionsrapporter, store konferencer og andre møder, men handling er der ikke meget af. Det kan hænge sammen med bureaukratiske og lovmæssige hindringer, men også med politiske dagsordener, der hovedsagelig bliver sat ud fra indenrigspolitiske hensyn. Den nuværende europæiske krise forstærker dette, således at det kræver mod at arbejde for flere grænseoverskridende løsninger. Der er en vis risiko for, at de store fremskridt, som allerede er opnået i det dansk-tyske forhold i grænseregionen, kan gå tabt igen.

Martin Klatt er historiker og lektor ved Center for Grænseregionsforskning, Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet i Sønderborg. Han forsker primært i den dansk-tyske grænseregions historie, mindretal og samarbejdet i europæiske grænseregioner. Martins email er mk@sam.sdu.dk

Virksomheders internationalisering

Svend Hollensen

Business-gruppen ved det tidligere Institut for Grænseregionsforskning (IFG) har behandlet forskellige sider af internationalisering af virksomheder. Denne opsummerende artikel har til formål at redegøre for nogle af de væsentlige aspekter ved virksomheders internationalisering.

Artiklen sætter markedsføring ind i et lidt bredere perspektiv omkring virksomhedens internationalisering og redegør for de typiske udfordringer, som danske Små og Mellemstore Virksomheder (SMVer) står overfor i de forskellige faser af internationaliseringen.

Hvorfor internationalisering?

Det har ofte været antagelsen, at Danmark lever – og skal leve – af SMVer. Set i en international sammenhæng ligger det også ligefor. A.P. Møller-Mærsk, Novo Nordisk og Danske Bank er de eneste danske virksomheder, der er at finde blandt Financial Times' opgørelse, "Global FT 500". I et internationalt perspektiv er mange danske virksomheder ikke "store". Det er også forståeligt, at økonomer derfor ofte refererer til SMVer, som den virksomhedstype Danmark skal fokusere på. Men man kan sætte spørgsmålstejn ved den efterhånden stærke danske tro på, at den lille virksomhed ved hjælp af sin fleksibilitet kan klare sig i den internationale konkurrence. Årsagen til denne udvikling er økonomiens globalisering med den heraf følgende dominans af multinationale selskaber. Disse selskaber udvikler sig efter en logik, som er forskellig fra SMVers, og medmindre SMVer kan tilpasse sig den logik, får de svært ved at klare sig på verdensmarkedet.

Artiklens baggrund er den øgede internationalisering af tidligere meget nationalt opsplittede markeder, hvor stadig flere aktiviteter

overskrider nationale grænser. Disse aktiviteter er produktudvikling, indkøb, produktion, markedsføring og service. Alle virksomheder, uanset om de er store eller små, hjemmemarkedsorienterede eller internationale, må konkurrere i en verden med stigende international konkurrence.

Uanset om virksomheden er stor eller lille – global eller lokal, så vil den før eller siden blive "ramt" af globaliseringen. Selv de solide, danske virksomheder, som står godt på hjemmemarkedet, vil fremover skulle regne med at afsætte betydelige ressourcer for at sikre sig imod angreb udefra fra store multinationale koncerner.

De nationale grænsers gradvise udviskning vil – selv uden Storbritannien som medlem af EU – blive forstærket yderligere i de kommende år, bl.a. som følge af euroen som fælles betalingsmiddel ved handel over grænser. Det vil også føre til en stigende gennemsigtighed og udligning af priser på tværs af grænser. En udvikling der understøttes af den stigende handel over internettet (e-handel), som pr. definition er grænseløs.

Internationalisering af virksomheder er derfor i de senere år blevet et nøgleord i den hjemlige debat. Debatten foreskriver, at danske virksomheder i stigende grad må indstille sig på de internationale konkurrencevilkår, og at de justerer deres strategier i overensstemmelse med:

- den stigende koncentration på de fleste markeder og i de fleste brancher, dvs. at de hidtidige internationale kunder vil handle med større multinationale koncerner, som har stadig stigende indkøbsmagt
- globalisering af markederne, blandt andet hjulpet af nye handelsaftaler, men også af ny teknologi (IT og internet)
- beslutningen i mange firmaer om at skære ned på antallet af leverandører.

Debatten foreskriver også, at fremtidens producent ikke bare er en passiv leverandør, men også aktivt må sikre at produktet kommer helt frem til forbrugeren gennem en dialog med den internationale partner. Fremtidens internationale markedsføring skal tage udgangspunkt i, at producenten i et stort omfang selv skal finde eller 'skabe markedet' for sit produkt. Det kræver en bevidst og målrettet indsats fra virksomheden samt et godt kendskab til forbrugers og partnernes eller mellemhændernes behov, ønsker og adfærd.

Faserne i virksomhedens internationalisering

Artiklens faglige udgangspunkt er en faseopdelt model (sefigur 1) til udvikling af virksomhedens internationale markedsføring, hvor ledelsen er proaktiv i stedet for at lade stå til. Modellen beskriver de valg, som danske SMVer indledende bør tage.

Denne artikel vil primært dreje sig om valg af den rigtige internationaliseringsstilgang, dvs. internationalisering eller ej? (Fase 1), og om hvordan virksomheden kan vælge de rigtige markeder (Fase 2).

Faseforløbet i Figur 1 er udtryk for virksomhedens skift fra at være hjemmemarkedsorienteret til at være internationalt og globalt orienteret. Det er dog ikke sikkert, at alle virksomheder vil følge modellen slavisk. For de såkaldte "Born Globals" [født globale (red.)] vil der kunne forekomme spring i faseforløbet,

fordi disse virksomheder er globale fra starten af deres levetid. Det kan være fordi de leverer et IT nicheprodukt, der kan sælges over hele verden, eller de er startet som underleverandører til store multinationale selskaber, som mere eller mindre bestemmer, hvilke markeder, de skal være repræsenteret på.

Med udgangspunkt i modellen vil jeg diskutere fremtidige tendenser og de udfordringer danske virksomheder står overfor, når de skal markedsføre sig på de internationale markeder. For at kunne møde disse udfordringer er det vigtigt, at virksomhederne udvikler kompetencer, der kan matche udfordringerne, og tilpasser deres markedsføring derefter.

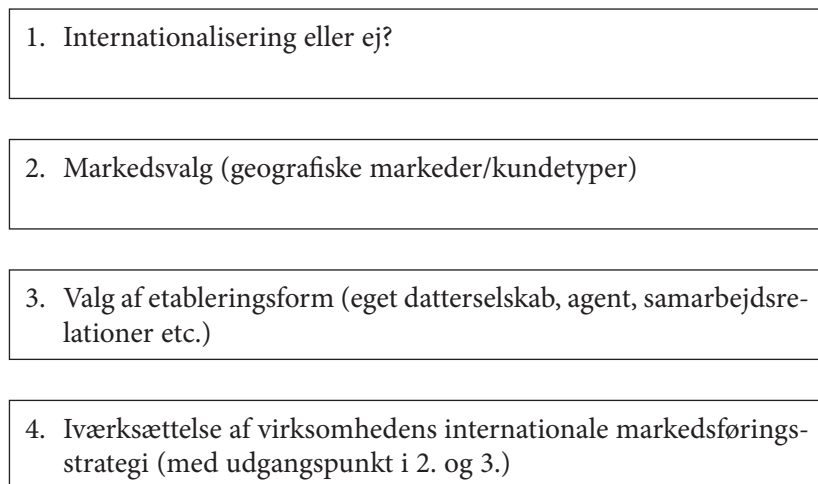
Eftersom betydningen af underleverandør-virksomheder er steget betydeligt, vil jeg fokusere særligt på den gruppe af virksomheder.

Undersøgelser indenfor dansk eksport viser primært, at de mest almindelige fejl, som danske virksomheder begår i eksporten, er følgende:

1. Tilfældige markedsvalg
2. Tilfældige valg af agent eller distributør
3. Ingen kontrol eller støtte fra eksportør til partnere i afsætningskanalen
4. At omsætningen styrer støtten til det enkelte marked
5. Manglende kontrakter, som regulerer forholdet til partneren
6. Begrænset villighed til at investere i opbygningen af samarbejdet
7. Ingen eller begrænset feedback fra markedet

Med udgangspunkt i ovenstående gennemgås de udfordringer danske virksomheder står overfor i forbindelse med internationalisering, samt følgevirkningerne for virksomhedernes strategier og kompetenceudvikling.

Figur 1: Model til udvikling af virksomhedens internationale markedsføringsstrategi.

Internationalisering eller ej? (Fase 1)

Det vil ofte være de mindre virksomheder, der befinder sig i denne fase, hvor de skal beslutte, om de vil vedblive med kun at sælge til det danske marked, eller om de også vil begynde salg til et eller flere udenlandske markeder. Men også større virksomheder, fx TDC, Post Danmark (del af PostNord), og DONG, kan stå overfor det spørgsmål.

Udfordringer:

I forhold til de større virksomheder er små virksomheder ofte mindre risikovillige, når den endelige beslutning om internationalisering skal træffes. Den typiske danske virksomhed er desuden ret korsigtet i sit internationale engagement: Man går ofte efter salg her og nu frem for indtjening på længere sigt.

Der har i de senere år været foretaget en række undersøgelser blandt internationalt orienterede virksomheder. I det følgende forklares hovedmotiverne for igangsætning af danske virksomheders internationalisering, som de fremstår i de forskellige undersøgelser:

A. Motiver for igangsætning af internationalisering – Udnyttelse af markedsmuligheder

- Ønsket om vækst
- Lille eller mættet hjemmemarked
- Henvendelser udefra

Det er en naturlig reaktion, at den handlingsorienterede virksomhed reagerer ved “henvendelser udefra”. De personlige relationer og tætte kontakter er af stor betydning for mindre virksomheders opstart af internationale aktiviteter. De mest globale virksomheder er etableret med baggrund i lederens kontaktnet, mens de virksomheder, der har “henvendelser udefra” som det primære motiv ikke opnår den samme internationaliseringsgrad.

B. Barrierer/problemer mht. igangsætning af internationalisering:

Indre barrierer/problemer

- Mangel på ressourcer til salgsarbejde
- Manglende markedsviden
- Problemer med at finde egnede eksportformidlere/eksportmellemmænd
- Sprog- og kulturbarrierer

- Problemer med at indhente viden om markedsforhold / gennemføre markedsanalyse

Ydre barrierer/problemer

- Handelsbarrierer og tekniske handelshindringer
- Nationalistiske holdninger hos kunder/forbrugere

Nogle undersøgelser konkluderer, at virksomhederne ikke længere betragter de ydre barrierer som hæmmende for internationaliseringsforløbet.

C. Hvilke følgevirkninger har udfordringerne på virksomhedernes strategier og kompetencer?

På baggrund af de gennemgåede undersøgelser kan vi konkludere, at de faktorer, som hæmmer igangsætning af internationaliseringen hovedsagelig skal findes i virksomhederne selv. Men hvis virksomhederne kan bryde de indre barrierer bliver muligheden for en omsætningsvækst på de internationale markeder åbnet.

Mange danske virksomheders omstilling til de internationale markeder bliver ofte hæmmet af relativt små problemer, som skal løses af virksomhederne selv.

Vi kan således konkludere, at hvis følgende faktorer er til stede i en virksomhed, bør den påbegynde strategiske overvejelser om igangsætning af internationalisering:

- Unik produktkvalitet, der uden voldsomme produkttilpasninger kan sælges på de "nære" markeder, fx Skandinavien, hvor kulturbarrieren ikke er noget større problem
- Sproglig kompetence (udover dansk, som i et vist omfang kan bruges i Skandinavien: engelsk og tysk. Dette vil normalt være tilstrækkeligt i første omgang)
- Sælgerkompetencer (kommunikative egenskaber, empati)

- Kommerciel kompetence (udarbejdelse af eksportdokumenter)
- Færdigheder til håndtering af nyeste IT-værktøjer (herunder handel over internet samt udnyttelse af sociale medier (Facebook etc.) på tværs af grænser)

Markedsvalg (lande/kundetyper) (Fase 2)

Traditionelt har danske virksomheder primært valgt de nære markeder som de første eksportmarkeder. På dette område er der sket en drejning i de danske virksomheders orientering fra de traditionelle kulturnære markeder som Norge, Sverige og Tyskland over mod en lidt større andel af de nye voksende markeder, primært i Asien og Sydamerika.

Ved begyndelsen af det nye årtusind ser det ud til, at det traditionelle mønster er ved at ændre sig, hvilket fremgår af følgende udfordringer.

Udfordringer

Vi forventer, at internettets faciliteter vil overflødiggøre de traditionelle leverandørkataloger. I de kommende år vil et stigende antal internationale ordregivere bruge internettet i deres indkøbsmarkedsføring, herunder også som en aktiv del af praevalueringsprocessen.

Mange danske virksomheder vil allerede fra starten af internationaliseringsforløbet ønske at foretage en hurtig markedsspredning; dvs. begynde at markedsføre sig på mange nye markeder inden for kort tid. I forbindelse med nye markedsmuligheder bør virksomhederne overveje højvækstmarkeder i Asien og Sydamerika. Dette gælder særligt for virksomheder med få og niche-orienterede kernekompetencer, hvilke betyder at virksomhedernes produkter og ydelser kræver mange markeder, for at investeringer i den specialiserede teknologi kan tjenes hjem.

Markedsudvælgelses-processen er forskellig, afhængig af virksomhedernes alder. *Ældre virksomheder* udviser generelt en tendens til senere eksportstart. Derudover følger de et så-

kaldt “*sekventielt markedsudvælgelsesmønster*”, dvs. en gradvis spredning fra nærmarkederne til de fjernere markeder i et moderat tempo. Vi antager, at virksomhederne på denne måde gradvist opbygger et erfarings- og vidensgrundlag, der tillader dem at bevæge sig stadig længere væk. Derimod vil yngre virksomheder, der ofte foretager en hurtig internationalisering, foretage en hurtig markedsudspredning, idet de er eksportorienterede fra starten, og udnytter deres internationale netværkskontakter (fx til udenlandske leverandører eller til danske kunder med et internationalt netværk). Det er især nye virksomheder (typisk ‘born globals’), der benytter internettet i forretningsmodellen, som udvikler en hurtig internationaliseringsstrategi.

Hvilke følger har udfordringerne på virksomhedernes strategier og kompetencer?

Vurdering og valg af nye markeder kræver markedsinformationer, som i udstrakt grad kan erhverves over internettet. Men det kræver også, at de danske virksomheder udvikler marketing-medarbejdernes kompetencer, så de behersker informationssøgning på internettet. Problemet vil imidlertid ofte være at afsætte ressourcer til vedligeholdelse og overvågning.

Virksomhederne bør allerede fra starten af internationaliseringsprocessen tænke på, hvordan de kan opnå en relativ hurtig markedsudspredning. Dette kan fx ske ved at følge en multinational kundes etableringer rundt omkring i verden (se case om LM Windpower). Denne mulighed vil primært være relevant for underleverandører.

Case: LM Windpower følger kundernes internationalisering i markedsvalget

Et eksempel på dette kan bl.a. findes indenfor den danske vindmøllebranche, hvor LM Glasfiber (producent af møllevinger – i dag har det skiftet navn til LM Windpower) – i 1993 fulgte Micon’s etablering af vindmølleproduktion i Indien ”til dørs” ved at etablere en produktion af møllevinger i Bangalore, Indien. På den måde har Micon mulighed for at få fleksible leverancer af møllevinger samt en lokal back-up service. I øvrigt havde LM Glasfiber’s produktionsenhed i Indien på den vis mulighed for at blive leverandør og eksportør af møllevinger til andre vindmølleproducenter i området. Siden etableringen i Bangalore har LM Windpower i dag opnået en markedsandel på 35% for møllevinger i Indien. Blandt kunderne er Vestas (i 2003 blev Micon fusioneret ind i Vestas), Suzlon og GE Energy. Ikke nok med at de store vindmøllefabrikanter har trukket en vingeleverandør som LM Glasfiber med sig til Indien, senere udvidede LM Glasfiber også ved at trække sine underleverandører til Indien. I begyndelsen af 2005 åbnede EC Maskinfabrik, Rool Maskinfabrik og Brdr. Jensen en fælles fabrik i Bangalore. For at motivere til etablering i Indien forsøgte LM Windpower at hjælpe underleverandørerne til at få andre opgaver lokalt.

I oktober 2016 blev LM Windpower solgt til amerikanske GE’s energidivision for \$1,65 milliarder svarende til ca. DKK 11 milliarder. Hermed øges LM Windpower’s mulighed for specielt at følge GE’s internationaliseringsmønster. Det bliver sandsynligvis mere problematisk at sælge til GE’s største direkte konkurrenter, som fx Vestas, som også har egen møllevinge-produktion; men muligheden for at sælge møllevinger til andre uafhængige vindmølleproducenter vil fortsat være tilstede.

Hvis internationaliseringen sker i samspil og partnerskab med andre virksomheder, eller hvis virksomheden kommer ind i et netværk bestående af flere virksomheder, har den mulighed for at blive 'trukket' med ud på flere markeder, uden selv at satse mange ressourcer.

På samme måde giver opkøb af udenlandske virksomheder med et slag mulighed for at gøre brug af en anden virksomheds internationale netværk. Ligeledes bliver firmaet globalt med det samme, hvis det etablerer e-handel på internettet fra begyndelsen. Firmaet bør dog være opmærksom på potentielle konflikter med mulige mellemænd på de udenlandske markeder.

Hvis virksomhedens internationalisering sker forholdsvis uafhængigt af andre virksomheder bør den koncentrere markedsføringsindsatsen på et enkelt eller relativt lille antal markeder, da virksomheden selv må afholde alle investeringer i forbindelse med markedsekspansionen. Derfor er en del af øvelsen også, at komme ind i et netværk, der giver grundlaget for en hurtigere markedsspredning.

Afslutning

Uanset om de danske virksomheder er hjemmemarkedsorienterede eller internationale, må de forholde sig til en verden med stigende international konkurrence. Derfor må alle virksomheder tage stilling til, hvorvidt de vil internationaliseres og i hvilken grad.

Man kan konkludere, at internet-teknologien (herunder internethandel) samt konkurrencestrukturernes dynamik bidrager til udviklingen af nye samhandelsformer mellem de danske producenter og de udenlandske af-tagere. En stigende del af verdenshandlen vil komme til at foregå over internettet (e-handel). Specielt de mindre danske virksomheder, som primært er underleverandører, er ikke tilstrækkeligt forberedt på den udvikling. Gennem den beskrevne model kan de begynde at arbejde med de muligheder for koordinering af aktiviteter på tværs af geografiske afstande, som internettet skaber.

Svend Hollensen er lektor i *International Marketing* ved Institut for *Entrepreneurship* og *Relationsledelse*, Syddansk Universitet i Sønderborg. Han underviser og forsker i virksomheders kompetenceudvikling indenfor eksport og internationalisering. Han har udgivet flere lærebøger på engelsk, bl.a. 'Global Marketing', som er udkommet i 7. udgave på forlaget Pearson. Han har også fungeret som konsulent for danske virksomheder og internationale organisationer. Svends e-mail er svend@sam.sdu.dk

40 år

med grænse-
regionsforskning

**ÅRSBERETNING FOR
INSTITUT FOR GRÆNSEREGIONSFORSKNING
1977**

**Forskning i
Sønderjylland**
Årsberetning 1981